

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

*Οι περιπτώσεις της Δανίας,
της Πορτογαλίας και της Ελλάδας*



ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ
ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

*Οι περιπτώσεις της Δανίας,
της Πορτογαλίας και της Ελλάδας*



ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ
ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

*Οι περιπτώσεις της Δανίας,
της Πορτογαλίας και της Ελλάδας*



ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Έκδοση ΙΣΤΑΜΕ – ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Σειρά: Κείμενα Διαλόγου – 2

Γεράσιμος Μοσχονάς, Προγραμματικός λόγος

και εκλογικές στρατηγικές των Σοσιαλιστών στην Ευρώπη,
Οι περιπτώσεις της Δανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας

Παραγωγή: ΕΥΡΩΤΥΠ Α.Ε.

Copyright © Γεράσιμος Μοσχονάς, 2004

Copyright © ΙΣΤΑΜΕ – ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, 2004

Στα Κείμενα Διαλόγου οι απόψεις των συγγραφέων είναι προσωπικές
και δεν εκφράζουν θέσεις ή αντιλήψεις του Ιστιτούτου



ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ακαδημίας 4, 106 71, Αθήνα

τηλ.: 210 3631745-8, fax: 210 3625616

www.istame-apapandreou.gr • e-mail: info@istame-apapandreou.gr

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
----------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σημασία των εκλογικών στρατηγικών σήμερα	11
Γιατί οι περιπτώσεις της Δανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας;	15

ΔΑΝΙΑ-ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ-ΕΛΛΑΔΑ: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΠΙΤΕΛΙΚΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ

1. Δανία: όταν η τακτική επιδεξιότητα δεν επαρκεί	19
Ο ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ ΕΛΕΓΧΕΙ ΤΟ «ΘΕΜΑΤΙΚΟ» ΠΑΙΓΝΙΔΙ	21
2. Πορτογαλία: Στρατηγική ανανέωσης και η <i>tragedia</i> <i>du ponte</i> των Σοσιαλιστών	27
ΨΗΦΟΣ-ΤΙΜΩΡΙΑ ΣΕ ΜΙΑ «ΘΕΜΑΤΙΚΗ» ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗ ΧΩΡΙΣ ΜΕΓΑΛΑ ΘΕΜΑΤΑ	27
3. Ελλάδα: Η ήττα της πιο επιθετικής εκλογικής στρατηγικής στην Ευρώπη	32
Α. ΤΟ ΔΥΣΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ	32
Β. Η ΠΙΟ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	35
Γ. ΔΕΝ ΣΥΝΕΒΗ ΤΙΠΟΤΕ; Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΨΗΦΟΥ 2004	38
Ψήφος διασφάλισης της νίκης της Ν.Δ.	38
Η ήττα ήταν μοιραία; Τα δύο «πρόσωπα» της εκστρατείας του ΠΑΣΟΚ	39

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ

1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΗΤΤΑΣ	47
2. ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ	58

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΛΟΓΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

ΜΕΤΑ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΡΕΥΝΑΣ, το *Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών Α. Παπανδρέου* αποφάσισε την έκδοση της σειράς **Κείμενα Διαλόγου**. Αυτή η σειρά φιλοξενεί σύντομα κείμενα κορυφαίων επιστημόνων, που θέτουν και συζητούν σε επιστημονική βάση επίκαιρα ζητήματα πολιτικής. Σκοπός τους είναι η πρόκληση και προώθηση του διαλόγου, η αντιπαράθεση ιδεών και η διάχυση της νέας πολιτικής γνώσης. Με τα **Κείμενα Διαλόγου**, και όχι μόνο, το ΙΣΤΑΜΕ συμβάλλει ενεργά στο δημόσιο πολιτικό διάλογο για την ανανέωση της πολιτικής, που έχει ανοίξει ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Γ. Παπανδρέου, εν όψει του Συνεδρίου του Κινήματος.

Ωστόσο, η έκδοση της σειράς έχει μακροχρόνιο ορίζοντα, καθώς ο πολιτικός διάλογος και η πολιτική ανανέωση εμπεριέχουν από τη φύση τους τα στοιχεία της διάρκειας και της συνέχειας.

Γιάννης Σουλαδάκης

Πρόεδρος Δ.Σ. ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σημασία των εκλογικών στρατηγικών σήμερα

ΟΙ ΙΣΧΥΡΟΙ –ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΚΟΙ– ΔΕΣΜΟΙ που συνέδεαν τα ευρωπαϊκά Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα με ορισμένες «φυσικές» κοινωνικές ομάδες αναφοράς και στήριξης (με εργάτες, φτωχά στρώματα, διανοούμενους της Αριστεράς και, αργότερα, με ένα τμήμα των απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα) έχουν σημαντικά χαλαρώσει. Η σοσιαλδημοκρατία δεν οικοδομείται πλέον, ήδη εδώ και αρκετό χρονικό διάστημα, ως ένας «ισχυρός θεσμός», σύμφωνα με την έκφραση του Angelo Panebianco, ή ως μια «μεγάλη μήτρα πολιτικής ταυτότητας και πολιτικής κουλτούρας», σύμφωνα με την ορολογία του Marc Lazar. Τα σημερινά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, τα οποία λειτουργούν όλο και περισσότερο ως εκλογικές «μηχανές», αδυνατούν να προκαλέσουν και να οργανώσουν την ενεργό και, προπάντων, σταθερή εκλογική στήριξη των προαναφερθεισών ομάδων.

Γενικότερα, έχει εξασθενήσει η ικανότητά τους να κινητοποιούν και να προσανατολίζουν ιδεολογικά και πολιτισμικά τον πληθυσμό, ενώ οι κομματικές οργανώσεις δεν λειτουργούν πλέον ούτε ως χώροι διαμόρφωσης ισχυρών ταυτοτήτων ούτε ως χώροι κοινωνικότητας και συντροφικότητας (Voerman, *passim*, Delwit, 2004a, 250). Η ταυτότητα των Σοσιαλιστικών και Σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων είναι

σήμερα περισσότερο πολιτική και προγραμματική παρά ιδεολογική (με την έννοια της ισχυρής προσχώρησης σε ένα «μεγάλο» ή «μικρό» ιδεολογικό σύστημα), κοινωνιολογική (με την έννοια του ανήκειν σε συγγενείς ταξικές και κοινωνικές ομάδες) ή πολιτισμική (με την έννοια του μοιράζεσθαι κοινούς τρόπους ζωής και κοινές δέσμες αξιών). Η συνοχή των σύγχρονων Σοσιαλιστικών και Σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων είναι κατά κάποιο τρόπο «μετα-μοντέρνα», δεδομένου ότι θεμελιώνεται σε χαλαρούς δεσμούς ενσωμάτωσης (κοινωνικούς, ιδεολογικούς ή οργανωτικούς) και σε χαλαρές δεσμεύσεις (ιδεολογικές ή προγραμματικές). Αυτού του τύπου η συνοχή σταθεροποιεί το νέο Σοσιαλδημοκρατικό οικοδόμημα «προς τα κάτω», στη βάση ενός ελάχιστου ιδεολογικού και προγραμματικού κοινού παρονομαστή, στη βάση ενός ιδεολογικού και προγραμματικού *minimum minimumum*.

Η εξασθένιση της άλλοτε ισχυρής ιδεολογικής, κοινωνικής-ταξικής, πολιτισμικής ταυτότητας ενισχύει καθοριστικά τη διάσταση «πολιτική επιχείρηση της φυσιογνωμίας των σημερινών Σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων» (Moschonas, 2002). Η Σοσιαλδημοκρατία εξαρτάται –σήμερα περισσότερο από ποτέ– από την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά της πολιτικής της προσφοράς (πρόγραμμα, ηγέτης, υποψήφιοι, τακτικές επιλογές, επικοινωνιακές κινήσεις, κυβερνητικός απολογισμός) και από τη συγκυρία του κομματικού ανταγωνισμού. Αυτό έχει σημαντικές συνέπειες στο εκλογικό επίπεδο. Οι τύποι και τα είδη προεκλογικής εκστρατείας παίζουν μεγαλύτερο ρόλο και έχουν αυξημένη βαρύτητα στο εκλογικό αποτέλεσμα, συγκρινόμενα με το όχι πολύ μακρινό παρελθόν.

Στο ίδιο αποτέλεσμα (ενίσχυση της σημασίας των προεκλογικών εκστρατειών) οδηγούν οι αλλαγές στο εσωτερικό του οργανωμένου χώρου του κόμματος. Ο κεντρικός ρόλος της τηλεόρασης, η αρκετά συστηματική προσφυγή, από τα μεγάλα κόμματα της Αριστεράς και της Δεξιάς, στους «ειδικούς» των εκλογών (εκλογολόγους, επικοινωνιολόγους, διαφημιστές κ.λπ.), όπως και η συστηματική (μέχρι ακραίας

κατάχρησης) χρήση των πολιτικών δημοσκοπήσεων έχουν επηρεάσει τα οργανωτικά χαρακτηριστικά και την κατανομή εξουσίας στο εσωτερικό των Σοσιαλιστικών και Σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων. Ο ρόλος του ηγέτη του κόμματος και της μικρής ομάδας ατόμων και «ειδικών» που τον περιστοιχίζει έχει ενδυναμωθεί σε όλα τα ευρωπαϊκά Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, γεγονός που διαφοροποιεί τον μοντέρνο συγκεντρωτισμό των Σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων από τον παραδοσιακό συγκεντρωτισμό της κλασικής Σοσιαλδημοκρατίας (Moschonas, 2002, 124-125).

Η λογική της τηλεοπτικής προσφοράς και οι εσωκομματικές μεταβολές έχουν οδηγήσει στη σημαντική ενίσχυση του «εκλογικού ρόλου» και της εκλογικής «παρεμβατικότητας» του ηγέτη του κόμματος και, συνακόλουθα, στην ισχυρή αξιολόγηση της κεντρικής-εθνικής εκστρατείας. Η ενίσχυση του ρόλου της «κεντρικής» εκστρατείας (ενίσχυση που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κεντρικότητα του εθνικού μέσου επικοινωνίας, που είναι η τηλεόραση) έχει ως συνέπεια τη μείωση της παρεμβατικής αυτονομίας των ενδιάμεσων και τοπικών οργανώσεων του κόμματος, οι οποίες καθοδηγούνται από το «κέντρο» εμφανώς περισσότερο σε σύγκριση με το παρελθόν. Ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα των σύγχρονων προεκλογικών εκστρατειών είναι ακριβώς το γεγονός ότι ακόμη και οι «αποκεντρωμένες» δραστηριότητες συχνά «συντονίζονται από το εθνικό κέντρο» (Norris, 1997, 77). Τα πιο πάνω ερμηνεύουν την αυξημένη βαρύτητα που έχουν οι (κεντρικές) εκλογικές στρατηγικές στην έκβαση μιας εκλογικής αναμέτρησης.

Τα σημερινά μοντέρνα κόμματα κυβερνητικής κλίσης (της Δεξιάς και της Αριστεράς) είναι συχνά φορείς –σε μεγάλο βαθμό: επαγγελματικού τύπου– μιας πολιτικής χωρίς υψηλές «ιδεολογικές» φιλοδοξίες, μιας πολιτικής που δεν προκαλεί ισχυρές συγκινήσεις, μεγάλες προσδοκίες και στέρεες προσηλώσεις. Οι αιτίες γι' αυτό είναι πολλές και συνδέονται και με το μεγάλο γεγονός της παγκοσμιοποίησης και με τις ερμηνείες που δίνουν τα κόμματα στο γεγονός αυτό. Σε κάθε περίπτωση,

η εξασθένιση των κομματικών ταυτίσεων και ταυτοτήτων (της Αριστεράς και της Δεξιάς), η αποστασιοποίηση από τα πολιτικά δρώμενα ενός μεγάλου αριθμού πολιτών, η διαδεδομένη απαξίωση των κομμάτων, ο νέος ατομικισμός (εντός και εκτός των κομματικών οργανώσεων) συμβάλλουν –επίσης– στην αυξημένη σημασία των εκλογικών στρατηγικών: ένας σημαντικός αριθμός πολιτών προσδιορίζει την εκλογική του επιλογή στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου.

Οι εκλογικές στρατηγικές είναι σημαντικές διότι επηρεάζουν περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν την τελική έκβαση μιας εκλογικής μάχης. Είναι, ωστόσο, σημαντικές και για έναν άλλο λόγο: επηρεάζουν το ιδεολογικό και προγραμματικό προφίλ ενός κόμματος. Πράγματι, η χάραξη και η υλοποίηση της εκλογικής στρατηγικής –όχι απλώς της επικοινωνιακής στρατηγικής και των επιμέρους επικοινωνιακών κινήσεων– είναι σημαντικές (σε μερικές περιπτώσεις: κρίσιμες) παράμετροι στη συγκρότηση του προγραμματικού λόγου ενός κόμματος. Η διαδικασία προγραμματικής συγκρότησης και προγραμματικής αναθεώρησης δεν επιτελείται σε «μία στιγμή» (τη στιγμή των συνεδρίων ή των προγραμματικών συνδιασκέψεων), αλλά είναι μια διαδικασία διαρκής, που επηρεάζεται από τις κυβερνητικές επιλογές πολιτικής (όταν το κόμμα είναι στην κυβέρνηση), επηρεάζεται από τη δράση του κόμματος ανάμεσα σε δύο συνέδρια και επίσης, από τις επιλογές της προεκλογικής περιόδου. Όσο αυξάνεται η σπουδαιότητα της εκλογικής στρατηγικής, όσο αυτή γίνεται πιο σημαντική για την προσέγγιση των ψηφοφόρων, όσο πιο πολύ στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου παράγονται ιδεολογικά και προγραμματικά γεγονότα (υπό τη μορφή δεσμεύσεων με στόχο τη νίκη και την εξουδετέρωση της στρατηγικής του αντιπάλου), όσο αυξάνεται η αυτονομία του ηγέτη και των επιτελείων που διαχειρίζονται την εκλογική εκστρατεία, τόσο αυξάνεται και η επίδραση της εκλογικής στρατηγικής στην προγραμματική και ιδεολογική φυσιογνωμία ενός κόμματος. Οι προεκλογικές επιλογές και δεσμεύσεις, όπως και οι προτεραιότητες πολιτι-

κής που μια εκλογική στρατηγική αναδεικνύει, αποτελούν την πολιτική «βιτρίνα» που προτείνουν τα κόμματα στο εκλογικό σώμα. Φυσικά, αναφερόμαστε εδώ σε πολιτικές επιλογές, όχι σε επικοινωνιακές. Αυτές οι τελευταίες, (σημαντικές στις συζητήσεις των σαλονιών των καλών προαστίων κάθε πρωτεύουσας) υποτιμούν, όπως εξειδικευμένες μελέτες έχουν δείξει, την ικανότητα της κοινωνίας να κατανοήσει τα πραγματικά δρώμενα και τα πραγματικά επίδικα πολιτικά προβλήματα. Οι προεκλογικές, λοιπόν, προτεραιότητες και δεσμεύσεις πολιτικής προσδίδουν (ή αποτυγχάνουν να προσδώσουν) «κεντράρισμα» και «αιχμηρή σαφήνεια» στον προγραμματικό λόγο ενός κόμματος.

Γιατί οι περιπτώσεις της Δανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας;

Η ΕΛΛΑΔΑ ΕΖΗΣΕ ΤΟ 2004 μία από τις πιο ενδιαφέρουσες εκλογικές αναμετρήσεις της μεταπολίτευσης. Αυτό ήταν αναμενόμενο πολύ πριν από την έναρξη της εκλογικής εκστρατείας, όχι μόνο γιατί οι αναμετρήσεις με πιθανό αποτέλεσμα την αλλαγή πλειοψηφίας είναι εκείνες που φύσει προκαλούν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, αλλά και γιατί η απερχόμενη πλειοψηφία και η ηγεσία της είχαν αφήσει να διαφανεί, με πολλές μικρές ή μεγαλύτερες κινήσεις (αλλαγή γραμματέα στο ΠΑΣΟΚ, Χάρτα Καθημερινότητας κ.λπ.), ότι δεν ήταν διατεθειμένες να προσέλθουν στο πεδίο της τελικής μάχης απλώς για να ηττηθούν. Ο Κ. Σημίτης έμοιαζε να αναζητεί τον «τρόπο» που θα του επέτρεπε να ξαναδώσει στο κυβερνών κόμμα την εικόνα «φρεσκάδας» και «σφρίγους» που τόσο του έλειπε. Ήταν εύλογο να υποθέσει κανείς, ιδιαίτερα υπό το φως της αποτυχίας των μέχρι τότε κινήσεων και πρωτοβουλιών, ότι ο Κ. Σημίτης δεν θα εγκατέλειπε· θα συνέχιζε στην ίδια γραμμή πλεύσης, και με μεγαλύτερη –λογικά– επιθετικότητα, όσο θα πλησίαζε η τελευταία φάση της προεκλογικής

περιόδου, με σκοπό να εξουδετερώσει τα ισχυρά σημεία υπεροχής της Ν.Δ. Αντί των προηγούμενων (ή ίσως στο πλαίσιο τους), η παραίτηση Σημίτη τροποποίησε σημαντικά, και επί το θεαματικότερο, τα δεδομένα της εκλογικής αναμέτρησης. Ως συνέπεια αυτής της κίνησης, η προεκλογική περίοδος απέκτησε όλα τα στοιχεία που θα αύξαναν έτι περαιτέρω το ενδιαφέρον της «κερκίδας»: αλλαγή ηγεσίας στο κυβερνών κόμμα, νέο στυλ leadership, ψυχολογία «ντέρμπι», κατακόρυφη αύξηση του ενδιαφέροντος για την πολιτική, μεγάλη κινητοποίηση πολιτών από όλες τις παρατάξεις, μάχη δημοσκοπήσεων και δημοσκοπών, πόλωση από τα κάτω, πρωτόγνωρο τρόπο εκλογής του νέου ηγέτη του ΠΑΣΟΚ, debate που μέτρησε στο αποτέλεσμα (κάτι που δεν συμβαίνει συχνά), απροσδόκητες πολιτικές «μετεγγραφές» και, εν τέλει, μεγάλη συμμετοχή την ημέρα των εκλογών. Οι εκλογές του Μαρτίου 2004 τα είχαν όλα, εκτός από το βασικό: το οριακό αποτέλεσμα. Η νίκη της Ν.Δ. ήταν καθαρή, μεγάλη, τέτοια που να μην επιτρέπει πολλούς ερμηνευτικούς δισταγμούς. Οι 5 περίπου ποσοστιαίες μονάδες της διαφοράς την κάνουν σήμερα να μοιάζει «φυσική» και «αναπότρεπτη», αποτέλεσμα ενός ισχυρού κοινωνικού ρεύματος, το οποίο είχε αποφασίσει να δοκιμάσει την «πολιτική αλλαγή» που επαγγελλόταν ο Κ. Καραμανλής.

Η επιθυμία βαθύτερης κατανόησης του αποτελέσματος των εκλογών του 2004 στην Ελλάδα αποτέλεσε το πρώτο έναυσμα για την εργασία που ακολουθεί. Το πρώτο, όχι όμως το κύριο. Η μελέτη ανάλογων με την ελληνική περιπτώσεων θα μπορούσε να επιτρέψει μία καλύτερη αντίληψη του παρόντος ή των παραγόντων που επηρεάζουν το εκλογικό αποτέλεσμα, στην Ελλάδα ή οπουδήποτε. Συνεπώς, η παρούσα εργασία έχει ευρύτερους στόχους πέραν του προφανούς, πέραν του να καλύψει εν μέρει την εμφανή απουσία μιας συγκριτικής μελέτης που να εντάσσει την ανάλυση της ελληνικής περίπτωσης σε ένα διευρυμένο πλαίσιο, σε ένα συγκριτικό πλαίσιο αναφοράς. Δεν πρέπει κατά συνέπεια να αναγνωστεί ως μια μελέτη για το ΠΑΣΟΚ, διότι δεν είναι μελέτη μόνο για το ΠΑΣΟΚ.

Η εργασία αυτή αποτελεί τμήμα ενός προβληματισμού με αντικείμενο τις εκλογικές στρατηγικές των Σοσιαλιστικών κομμάτων στην Ευρώπη μετά το 2000. Στο πλαίσιο αυτού του προβληματισμού, η ανάλυση της εκλογικής στρατηγικής των Σοσιαλιστικών κομμάτων επιτελείται όχι μόνον από τη σκοπιά των παραγόντων (που είναι πολλοί και για κάθε χώρα μοναδικοί) που προσδιορίζουν το τελικό εκλογικό αποτέλεσμα αλλά, προπάντων, από τη σκοπιά της ανάδειξης της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα σε προγραμματικές επιλογές και προτεραιότητες (issues) και την εκλογική επίδοση.

Γιατί μια συγκριτική έρευνα της στρατηγικής των Σοσιαλιστικών κομμάτων στη Δανία, στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα; Γιατί τα κοινά χαρακτηριστικά στις τρεις αυτές χώρες είναι πολλά. Και τα τρία κόμματα χαρακτηρίζονται από τη μακρόχρονη παραμονή τους στην εξουσία. Το δανικό Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα διευθύνει την κυβέρνηση, όπως και το ΠΑΣΟΚ, από το 1993 (τρεις κυβερνητικές θητείες), ενώ το Σοσιαλιστικό Κόμμα Πορτογαλίας από το 1995 (δύο κυβερνητικές θητείες). Και τα τρία έχουν υποστεί τη φθορά της μακρόχρονης κυβερνητικής δράσης και βρίσκονται αντιμέτωπα με την επιθυμία αλλαγής που εκδηλώνει το εκλογικό σώμα. Και τα τρία υστερούν συστηματικά στις δημοσκοπήσεις και εμφανίζονται ανίκανα να ανταποκριθούν στις προσδοκίες αυτού του «υποκατάστατου των εκλογέων» (Zolo, 163), που είναι το «εκλογικό σώμα», όπως ορίζεται και ερευνάται από τους ειδικούς της κοινής γνώμης. Και τα τρία έχουν να επιδείξουν σημαντικές κυβερνητικές επιτυχίες, αλλά και σημαντικές αποτυχίες. Και τα τρία έχουν απέναντί τους πραγματιστικά κεντροδεξιά κόμματα, που έχουν εγκαταλείψει τις ακρότητες της δικής τους ιδεολογικής παράδοσης και κληρονομιάς και έχουν, όλα, ως κεντρικό θέμα της εκλογικής εκστρατείας τους την «αλλαγή διακυβέρνησης».

Προπάντων, όμως, και τα τρία κόμματα επέδειξαν μεγάλη στρατηγική ευελιξία (strategic flexibility), επιλέγοντας μια εκλογική στρατηγική ιδιαίτερα επιθετική, μια στρατηγική που

χαρακτηρίστηκε από «τακτική θρασύτητα». Οι Σοσιαλιστές, και στις τρεις χώρες, προκάλεσαν πρόωρες εκλογές και ταυτόχρονα, στις δύο από τις τρεις, εξέλεξαν νέο ηγέτη – ελάχιστα πριν από την εκλογική αναμέτρηση. Οι πρόωρες εκλογές στη Δανία (2001) και οι πρόωρες εκλογές με ταυτόχρονη αλλαγή ηγεσίας στην Πορτογαλία (2002) και στην Ελλάδα (2004) αποτύπωσαν τη θέληση των Σοσιαλδημοκρατικών επιτελείων να «ανακατέψουν τα χαρτιά», να ανατρέψουν την καθημερινή ρουτίνα του πολιτικού σκηνικού και να προκαλέσουν γεγονότα ικανά να αλλάξουν τα κεντρικά θέματα της συζήτησης στη χώρα. Και στις τρεις περιπτώσεις, οι ηγεσίες επέλεξαν τη λογική των μεγάλων κινήσεων – μια τακτική επιθετική – με σκοπό να ανατρέψουν το δυσμενή συσχετισμό δυνάμεις. Και στις τρεις, συνεπώς, περιπτώσεις, οι εκλογές θα έκριναν το εάν οι επιτελικές κινήσεις της τελευταίας στιγμής θα ήταν σε θέση να αναστρέψουν τάσεις της κοινής γνώμης που είχαν επιβεβαιωθεί με συστηματικότητα, επιμονή και διάρκεια στο μακρύ χρόνο.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι και στις τρεις περιπτώσεις η πολιτική αντιμετώπιση των Σοσιαλιστών απέτυχε. Το ερώτημα που καλείται να διερευνήσει η παρούσα εργασία είναι απλό: γιατί; Ποιοι παράγοντες σε κάθε χώρα συνέβαλαν –και πόσο– στην ήττα των Σοσιαλιστών και στην αλλαγή της κυβερνητικής πλειοψηφίας; Ήταν το αποτέλεσμα προδιαγεγραμμένο; Ή η ιδέα ότι το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν προδιαγεγραμμένο ανήκει στις γνωστικές παγίδες που ο Wittgenstein ονόμαζε «ευπρόσιτες πλάνες»;

Στα ερωτήματα αυτά δεν υπάρχουν μονοσήμαντες και αδιαμφισβήτητες απαντήσεις.

Είναι προφανές ότι οι επεξεργασίες και οι ατελείς απαντήσεις που παρουσιάζονται σε αυτή την εργασία δεσμεύουν αποκλειστικά το συγγραφέα τους.

ΔΑΝΙΑ-ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ-ΕΛΛΑΔΑ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΠΙΤΕΛΙΚΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ

1. Δανία: Όταν η τακτική επιδεξιότητα δεν επαρκεί

ΛΙΓΟ ΜΕΤΑ ΤΟ ΧΤΥΠΗΜΑ ΤΗΣ 11ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, οι Δανοί Σοσιαλδημοκράτες, επικεφαλής ενός κεντροαριστερού κυβερνητικού συνασπισμού, προκάλεσαν πρόωρες εκλογές (για την 20ή Νοεμβρίου του 2001), καθώς οι δημοσκοπήσεις κατέγραφαν βελτίωση της απήχρησής τους και αύξηση της δημοτικότητας του πρωθυπουργού Poul Nyrup Rasmussen. Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν οδυνηρό για τους Σοσιαλδημοκράτες. Ήταν όμως και ένας πραγματικός σεισμός για το σχετικά σταθερό δανικό κοιμματικό σύστημα. Οι Σοσιαλδημοκράτες (29,1%, - 6,8 σε σχέση με το 1998) βρέθηκαν στην αντιπολίτευση έπειτα από τρεις διαδοχικές κυβερνητικές θητείες (1993-2001) και ταυτόχρονα –εξέλιξη μεγάλης συμβολικής σημασίας– απώλεσαν τη θέση του πρώτου κόμματος, την οποία κατείχαν χωρίς διακοπή τα τελευταία 80 χρόνια (από το 1924!). Οι Φιλελεύθεροι (Venstre), με ηγέτη τον άλλο Rasmussen της δανικής πολιτικής ζωής, τον Anders Fogh, αναδείχτηκαν πρώτη δύναμη της χώρας (31,3%, +7,3 σε σχέση με το 1998), θέση που είχαν να καταλάβουν από το 1920! Το σύνολο των κομμάτων της Δεξιάς συγκέντρωσε αθροιστικά το υψηλότερο ποσοστό από την καθιέρωση της απλής αναλογικής το 1920 (αφαιρώντας, ταυ-

τόχρονα, από την ομάδα των κεντρικών κομμάτων τη δυνατότητα να επιτελέσει την παραδοσιακή λειτουργία της δύναμης στήριξης και του ελάσσονος κυβερνητικού εταίρου). Τέλος, γεγονός διόλου ευκαταφρόνητο, για πρώτη φορά η άκρα Δεξιά (Κόμμα του Δανικού Λαού) απέκτησε αξιοσημείωτη ικανότητα επιρροής στο εσωτερικό του δανικού πολιτικού συστήματος (Orengo, 247). Το Φιλελεύθερο Κόμμα, που ηττήθηκε στις εκλογές του 1998 παρά το προβάδισμά του στις δημοσκοπήσεις, πέτυχε το 2001 μια ιστορική νίκη και πήρε τη ρεβάνς της ήττας του 1998. Ας δούμε σύντομα τα γεγονότα που οδήγησαν σε αυτό το ιστορικά σημαντικό αποτέλεσμα και στο σχηματισμό κεντροδεξιάς κυβέρνησης (Φιλελευθέρων και Συντηρητικών) στη Δανία.

Έπειτα από 9 χρόνια θητείας και με έντονα τα σημάδια της κυβερνητικής φθοράς (κυρίως λόγω της «κόπωσης» των εκλογών και της επιθυμίας για αλλαγή και «νέα πρόσωπα»), οι Σοσιαλδημοκράτες οδήγησαν τη χώρα σε πρόωρες εκλογές, επιχειρώντας να επωφεληθούν της ευνοϊκής για το κυβερνητικό κόμμα συγκυρίας που διαμόρφωσε η επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου. Ο Poul Nyrum Rasmussen, ηγέτης των Σοσιαλδημοκρατών και πρωθυπουργός από το 1993, οπαδός των ισχυρών τακτικών κινήσεων και με τη φήμη του «επιδέξιου πολιτικού» να τον ακολουθεί, άριστος, επιπλέον, διπλωμάτης, με υψηλό διεθνές κύρος¹, είχε, παρά τη φθορά της διακυβέρνησης, διατηρήσει όλα τα χαρακτηριστικά μιας ισχυρής πρωθυπουργικής εικόνας. Την επομένη της 11ης Σεπτεμβρίου, τα γεγονότα τον βοήθησαν ώστε να επιβληθεί στη δανική πολιτική σκηνή ως η προσωπικότητα που παρείχε και ασφάλεια και ρόλο στο περιβάλλον διεθνούς αβεβαιότητας της περιόδου εκείνης. Το συστηματικό προβάδισμα των κεντροδεξιών κομμάτων της αντιπολίτευσης (ιδιαίτερα των Φιλελευθέρων και

¹ Τον Απρίλιο του 2004, ο Poul Nyrum Rasmussen εξελέγη πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Για το θέμα αυτό βλ. Gerassimos Moschonas, «Le Parti Socialiste Européen» στο: *Dictionnaire des Elections Européennes*, Πανεπιστήμιο Στρασβούργου, 2005 (υπό δημοσίευση).

των Συντηρητικών), που καταγραφόταν στις δημοσκοπήσεις ήδη από το 1998, είχε δώσει τη θέση του, αμέσως μετά την 11η Σεπτεμβρίου, σε μια ισορροπία τρόμου, λόγω της σημαντικής ανόδου των Σοσιαλδημοκρατών στην πρόθεση ψήφου. Οι Σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι κατά το παρελθόν είχαν κερδίσει εκλογικές αναμετρήσεις, παρά τις δυσμενείς προγνώσεις των πολιτικών ερευνών, επεχείρησαν να επωφεληθούν του ευνοϊκού «ξέφωτου» στις τάσεις της κοινής γνώμης και με μια κίνηση ματ να ανατρέψουν –εκ νέου– τα προγνωστικά.

Ο ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ ΕΛΕΓΧΕΙ ΤΟ «ΘΕΜΑΤΙΚΟ» ΠΑΙΓΝΙΔΙ

Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα έθεσε στο επίκεντρο της προεκλογικής του εκστρατείας τρεις θεματικές προτεραιότητες: την εξωτερική πολιτική, την οικονομία και τα ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας. Το θέμα της διεθνούς θέσης και ασφάλειας της χώρας, η πρώτη μεγάλη προτεραιότητα των Δανών Σοσιαλδημοκρατών (και η επίσημη αιτία για την οποία προκλήθηκαν οι πρόωρες εκλογές), έχασε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, και αρκετά γρήγορα, την ισχυρή θέση που είχε στο δημόσιο διάλογο κατά την αμέσως μετά την 11η Σεπτεμβρίου περίοδο (Andersen, 187). Τα θέματα εσωτερικής πολιτικής κυριάρχησαν απόλυτα στον προεκλογικό διάλογο, περιθωριοποιώντας τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής (Bille, 944). Αυτή η μετατόπιση του ενδιαφέροντος δεν είχε προβλεφθεί από το σοσιαλδημοκρατικό επιτελείο το οποίο διεξήγαγε μια εκστρατεία χωρίς κεντρική θεματική –και ελκυστικούς στόχους– για την επόμενη τετραετία. Το κλίμα δυσπιστίας προς τις μουςουλμανικές κοινότητες, το οποίο ενισχύθηκε ως συνέπεια του χτυπήματος της 11ης Σεπτεμβρίου, μετέτρεψε γρήγορα (σε μια χώρα όπως η Δανία, που δεν βρισκόταν ούτε σε κίνδυνο ούτε στο επίκεντρο του διεθνούς διαλόγου για την πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθηθεί απέναντι στην τρομοκρατία) το θέμα της εξωτερικής πολιτικής και της τρομοκρατίας (στο οποίο σχεδόν όλα τα κόμματα συμφωνού-

σαν, αλλά οι Σοσιαλδημοκράτες είχαν το πλεονέκτημα λόγω της πολιτικής και του διεθνούς κύρους του ηγέτη τους) σε θέμα εσωτερικής πολιτικής υπό τη μορφή του «μεταναστευτικού προβλήματος». Στο θέμα αυτό, παρά την περιοριστική πολιτική που άσκησαν ως κυβέρνηση, οι Σοσιαλδημοκράτες βρίσκονταν σε άμυνα. Άλλωστε, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, η μετανάστευση, ανεξαρτήτως της ακολουθούμενης κατά κόμμα πολιτικής, δεν υπήρξε ποτέ, κατά την τελευταία δεκαετία, προνομιακό πεδίο, ούτε προγραμματικά ούτε εκλογικά, για κανένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Κατά παράδοξο –και μη προβλεφθέντα– τρόπο, η επιλογή του χρόνου της αναμέτρησης, αμέσως μετά το χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου, διευκόλυνε την ανάδειξη του θέματος της μετανάστευσης σε κεντρικό επίδικο αντικείμενο των δανικών εκλογών. Συνεπώς, το timing, αντί να ενισχύσει τη δυναμική των Σοσιαλδημοκρατών, ενίσχυσε τη δυναμική της Δεξιάς, ιδιαίτερα του πλέον δημογωγικού και λαϊκιστικού τμήματός της (Andersen, 189). Εντούτοις, και οι Φιλελεύθεροι, το μεγαλύτερο κόμμα της Κεντροδεξιάς και ο κύριος ανταγωνιστής των Σοσιαλδημοκρατών, συστηματικά επεχείρησαν –και με επιτυχία– να κεφαλαιοποιήσουν πολιτικά πάνω στην αντιμεταναστευτική στάση και τα ξενοφοβικά αισθήματα ενός μεγάλου τμήματος του δανικού εκλογικού σώματος. Στις εκλογές του 2001, όλα τα «immigration-friendly» κόμματα, με εξαίρεση το μικρό κόμμα των Ριζοσπαστών Φιλελευθέρων (5,2%, + 1,3% σε σχέση με το 1998), είχαν εκλογικές απώλειες.

Τα οικονομικά αποτελέσματα η δεύτερη από τις τρεις μεγάλες εκλογικές προτεραιότητες των σοσιαλδημοκρατών, δεν αξιολογήθηκαν ως κεντρικά από το δανικό εκλογικό σώμα. Παραδόξως, η χαμηλή προτεραιότητα του θεματικού διακυβεύματος «κατάσταση της οικονομίας» οφειλόταν –σε μεγάλο βαθμό– στην επιτυχημένη οικονομική πολιτική (και στην επιτυχημένη πολιτική απασχόλησης)² της σοσιαλδημο-

² Η ανεργία, κατά την περίοδο 1993-2001, είχε μειωθεί κατά 57% από το συνασπισμό Σοσιαλδημοκρατών και Ριζοσπαστών Φιλελευθέρων [από 349.000 άνεργοι το 1993 σε 150.000 το 2001, (Andersen, 186, Orengo, 248)].

κρατικής κυβέρνησης. Στην ουσία, παρατηρήθηκε στη Δανία του 2001 ένα φαινόμενο αρκετά γνωστό στον πολιτικό ανταγωνισμό: όταν ένα κυβερνητικό κόμμα καταφέρει να διαχειριστεί με επιτυχία ένα μεγάλο συναινετικό θέμα πολιτικής (παράδειγμα: την οικονομία), κεφαλαιοποιεί εκλογικά, σε μια πρώτη φάση, αυτή τη διαχειριστική επιτυχία (στη Δανία, στις εκλογές του 1998), αλλά γρήγορα βρίσκεται αντιμέτωπο με το δυσαναπλήρωτο κενό που δημιουργεί η ίδια η επιτυχία του. Η μείωση επιρροής του κυβερνώντος κόμματος εμφανίζεται τότε ως φυσιολογική και αναμενόμενη. Οι πολίτες, έχοντας συνηθίσει σε μια «κατάσταση επιτυχίας», την αντιμετωπίζουν ως «φυσική» και άρα παύουν να θεωρούν την επιτυχία αυτή επαρκή λόγο υπερωψήφησης του κυβερνώντος κόμματος. Έτσι, η υγιής και ισχυρή οικονομία της Δανίας, όπως και η προώθηση και βελτίωση αρκετών προνοιακών προγραμμάτων από τη σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση, κατέλαβαν μια απολύτως δευτερεύουσα θέση στην προεκλογική δημόσια συζήτηση, γεγονός που οδήγησε σε αμυντική στάση, από την πρώτη στιγμή της εκστρατείας, όλα τα κόμματα του απερχόμενου κεντροαριστερού κυβερνητικού συνασπισμού (Bille, 944).

Υπήρχε μία ακόμη θεματική η οποία θεωρητικά θα έπρεπε να βοηθήσει τους Σοσιαλδημοκράτες και επιπλέον, αποτελούσε σημαντική προτεραιότητα, δίπλα στη θεματική της μετανάστευσης, για τους Δανούς εκλογείς: η θεματική του κράτους πρόνοιας (ιδιαίτερα η υγειονομική περίθαλψη για τους ηλικιωμένους). Ωστόσο, σε αυτό το θέμα, η γενική κυβερνητική φθορά, όπως και η στροφή των Φιλελευθέρων υπέρ της υπεράσπισης και ενίσχυσης των προνοιακών μηχανισμών, δεν επέτρεψαν στους Σοσιαλδημοκράτες να «κάνουν τη διαφορά». Πράγματι, οι Φιλελεύθεροι, έχοντας αφομοιώσει τα διδάγματα της ήττας του 1998, υιοθέτησαν έγκαιρα μια πολιτική «τρίτου δρόμου» σε ό,τι αφορά το κοινωνικό κράτος (εγκαταλείποντας τη νεοφιλελεύθερη φιλοσοφία, που τους οδήγησε σε μεγάλο βαθμό στην ήττα του 1998). Στη Δανία, όπως άλλωστε και σε άλλες χώρες, η αλλαγή στρατηγικής και

εικόνας της Κεντροδεξιάς, με τη βαθμιαία, αλλά πειστική εγκατάλειψη των ακραίων όψεων του νεοφιλελεύθερου προφύλ της και την καλύτερη επαφή της με το «μεσαίο χώρο», συνέβαλε στην εκλογική της νίκη, διότι εξουδετέρωσε, τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό, το παραδοσιακό πλεονέκτημα που διαθέτουν οι σοσιαλιστές στα θέματα της λεγόμενης κοινωνικής ατζέντας. Είναι ίσως ειρωνικό ότι ο Anders Fogh Rasmussen, ηγέτης των Φιλελευθέρων (Venstre) και ισχυρός κατά το παρελθόν υποστηρικτής των νεοφιλελεύθερων απόψεων για την οικονομία της αγοράς, μεταβλήθηκε σταδιακά, και, όπως έδειξε το αποτέλεσμα των εκλογών, πειστικά, σε οπαδό του μεγάλου και πολυδάπανου δανικού κράτους πρόνοιας, ενός εκ των πιο πολυδάπανων στον κόσμο (Qvortrup, 205)³. Αυτή η μεταμόρφωση (οι Φιλελεύθεροι εμφανίστηκαν στην εκλογική εκστρατεία ως σταθεροί υπερασπιστές, αφενός, των «αδυνάτων» και των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας, αφετέρου, της άποψης για μεγαλύτερη ελευθερία επιλογής ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα και για μεγαλύτερη ευελιξία των «δυσκίνητων» δανικών προνοιακών μηχανισμών)⁴ είχε ως συνέπεια οι διαφορές των δύο μεγάλων κομμάτων στα θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής να μην είναι ούτε σημαντικές ούτε ευδιάκριτες. Το γεγονός αυτό διευκόλυνε την εστίαση της προεκλογικής εκστρατείας στη «μεταναστευτική κρίση».

Εάν η κυβερνητική οικονομική επίδοση επηρέασε σημαντικά, ή και καθοριστικά, το αποτέλεσμα των εκλογικών αναμετρήσεων του παρελθόντος, οι εκλογές του 2001 εμφανώς δεν

³ Ο Anders Fogh Rasmussen υπήρξε στο παρελθόν συγγραφέας ενός βιβλίου με τον ενδεικτικό τίτλο *Από το Κοινωνικό Κράτος στο Ελάχιστο Κράτος*, βιβλίου που η εκλογική εκστρατεία των Σοσιαλδημοκρατών χρησιμοποίησε συστηματικά για να πλήξει την αξιοπιστία της στροφής του ηγέτη του Venstre υπέρ του κοινωνικού κράτους.

⁴ Bille, 944. Η στάση αυτή των Φιλελευθέρων ισχυροποιήσε αφενός την άμυνά τους απέναντι στις επιθέσεις των Σοσιαλδημοκρατών και, ταυτόχρονα, τους επέτρεψε να δώσουν την εικόνα ενός σοσιαλδημοκρατικού κόμματος μη ικανού να ανανεωθεί και να προσαρμοστεί, ενός κόμματος «δογματικού» στα θέματα του κοινωνικού κράτους.

κρίθηκαν στην οικονομία. Ο Anders Fogh Rasmussen συνειδητά επέλεξε, μετά την οριακή του ήττα (αν και φαβορί) στις εκλογές του 1998, να μην επιτρέψει στους Σοσιαλδημοκράτες να θέσουν αυτοί, όπως ακριβώς πέτυχαν το 1998, τα κεντρικά θέματα της εκλογικής ατζέντας (Qvortrup, 207). Η ιδεολογική και προγραμματική επένδυση των Φιλελευθέρων στο «μεταναστευτικό» μετέφερε τον άξονα της δημοσιότητας σε ένα επίδικο αντικείμενο ιδιαίτερα δυσμενές για το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Αυτό επέτρεψε στην Κεντροδεξιά να διατηρήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων σε όλη τη διάρκεια του προεκλογικού αγώνα. Ταυτόχρονα, προτείνοντας μια μεγάλη εθνική συνεννόηση (με συμμετοχή όλων των κομμάτων) για το θέμα της μετανάστευσης, οι Φιλελεύθεροι εμφανίστηκαν ικανή να υπερβάνει τα σύνορα Δεξιάς και Αριστεράς και, προπάντων, ικανή να φέρει νέες λύσεις σε σημαντικά επίδικα αντικείμενα της δανικής κοινωνικής και πολιτικής ζωής (Orengo, 249). Στη σκληρή αναμέτρηση προεδρικού στυλ, που αντιπαρέθεσε τους «δύο Rasmussens» του δανικού πολιτικού συστήματος, ο σοσιαλδημοκράτης ηττήθηκε από τον φιλελεύθερο, σε μεγάλο βαθμό διότι έχασε τη μάχη για την «κυριαρχία στην ατζέντα». Η «θεματική» σύγκρουση των δύο μεγάλων δανικών κομμάτων υπήρξε, το 2001, από τις πιο ενδιαφέρουσες στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Οι εκλεπτυσμένες τακτικές και οι βίαιες –έως χοντροκομμένες– κινήσεις (οι οποίες διαδέχονταν οι μien τις δε και vice versa), κατέστησαν την εκλογική αναμέτρηση το πεδίο μιας μάχης χαρακωμάτων, με κύριο διακύβευμα τη θεματική νίκη.

Οι Δανοί Σοσιαλδημοκράτες ηττήθηκαν διότι δεν κατάφεραν να επιβάλουν τις δικές τους θεματικές προτεραιότητες (εξωτερική πολιτική, οικονομία, θέματα κοινωνικής πρόνοιας). Ηττήθηκαν, επίσης, διότι προσέκρουσαν στην επιθυμία των εκλογέων για αλλαγή. Όπως έγραψε με μεγάλη διαύγεια ο Philippe Orange, «η επιθυμία της κοινής γνώμης για αλλαγή ήταν τόσο μεγάλη, που (η στρατηγική του Poul Nytrum Rasmussen) έχασε το νόημά της. Σε αντίθεση με τον φιλελεύ-

θερο αντίπαλό του, δεν κατάφερε ποτέ να ενσαρκώσει την ικανότητα πολιτικής ανανέωσης» (Orange, 249). Επιπλέον, δεν κατάφερε ούτε καν, συνεχίζει ο Philippe Orange, «να εμφανιστεί ως ο καλύτερος υπερασπιστής του κράτους πρόνοιας» (ibidem). Η περίπτωση της Δανίας δείχνει ότι η κοινωνιακή επιδεξιότητα και οι «ξαφνικές» επιτελικές κινήσεις (πρώρες εκλογές με στόχο την εκμετάλλευση του γεγονότος και της συγκυρίας), όπως και η προεδρικού στυλ εκστρατεία (εστιασμένη στη δημοτικότητα του ηγέτη), δεν επαρκούν για να φέρουν την εκλογική νίκη εάν δεν συνδυαστούν με έναν έλεγχο βάθους της εκλογικής ατζέντας. Αυτός ο έλεγχος βάθους, για ένα κόμμα με μακρά παραμονή στην εξουσία, δεν είναι δυνατός εάν δεν τείνει στην εκπροσώπηση μιας πολιτικής νεωτερισμού και αλλαγής. Οι Δανοί Σοσιαλδημοκράτες ηττήθηκαν διότι δεν εκπροσώπησαν την επιθυμία των εκλογέων για αλλαγή, αλλά και γιατί δεν πρότειναν ένα ελκυστικό και πειστικό πολιτικό «πακέτο», ευκρινώς διακριτό εκείνου των ανταγωνιστών τους, για την επόμενη κυβερνητική θητεία. Η απουσία προγραμματικής καινοτομίας για το μέλλον (σε δυσμενείς πολιτικές συνθήκες, ισχυρή επιθυμία για αλλαγή) δεν αντισταθμίστηκε από τον επιτυχημένο οικονομικό απολογισμό της κυβερνητικής τους θητείας ούτε από την ενίσχυση του διεθνούς κύρους της χώρας, η οποία οφειλόταν ακριβώς στη δική τους κυβερνητική δράση. Δεν αντισταθμίστηκε, επίσης, από την επίμονη υπεράσπιση των κλασικών σοσιαλδημοκρατικών θεμάτων του κράτους πρόνοιας, την οποία ο πραγματισμός των αντιπάλων τους την έκανε να μοιάζει «δογματική» και υπερβολική. Στις περιπτώσεις μακρόχρονης παραμονής στην εξουσία, η πολιτική και προγραμματική καινοτομία είναι η μόνη επιλογή που θα ήταν ικανή να επιφέρει έναν έλεγχο βάθους της προεκλογικής θεματικής ατζέντας από το απερχόμενο κυβερνητικό κόμμα και, συνεπώς, να εξουδετερώσει –ή να μετριάσει– την επιθυμία για αλλαγή διακυβέρνησης. Η πορτογαλική, όπως και η ελληνική, περίπτωση δεν θα διαφεύσουν την ως άνω εκτίμηση.

2. Πορτογαλία: Στρατηγική ανανέωσης και η *tragedia du ponte των σοσιαλιστών*

Η ΠΑΡΑΓΙΤΣΗ ΤΟΥ ANTONIO GUTERRES από τη θέση του πρωθυπουργού, αμέσως μετά τη βαριά ήττα των Πορτογάλων Σοσιαλιστών στις αυτοδιοικητικές εκλογές της 14ης Δεκεμβρίου 2001, επισημοποίησε το άδοξο πολιτικό τέλος του πρωθυπουργού που καθοδήγησε την είσοδο της Πορτογαλίας στη ζώνη του ευρώ. Ο A. Guterres, ένας πολιτικός που επιδοκίμαστηκε (και υμνήθηκε), αποδοκιμάστηκε (και λοιδορήθηκε) όσο λίγοι στη χώρα του, με τη σχεδόν προγραμματισμένη παραίτησή του (προεκλογικά είχε δεσμευτεί ότι θα παραιτηθεί σε περίπτωση ήττας) οδήγησε τη χώρα σε εκλογές (17 Μαρτίου 2002) και τους Σοσιαλιστές στην εκλογή ενός νέου αρχηγού⁵. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, εκλέγοντας ως ηγέτη (και υποψήφιο πρωθυπουργό) τον δημοφιλή Eduardo Ferro Rodrigues, επί πολλά χρόνια υπουργό Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και, από το 2001, υπουργό Κοινωνικών Υποδομών και Κοινοβουλευτικών Υποθέσεων, επεχείρησε να αντιστρέψει – στο μικρό διάστημα που απέμενε μέχρι τις εκλογές – το ιδιαίτερα δυσμενές πολιτικό κλίμα και να διεκδικήσει μια τρίτη κατά σειρά κυβερνητική θητεία.

ΨΗΦΟΣ-ΤΙΜΩΡΙΑ ΣΕ ΜΙΑ «ΘΕΜΑΤΙΚΗ»

ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗ ΧΩΡΙΣ ΜΕΓΑΛΑ ΘΕΜΑΤΑ

Την περίοδο 2000-1, η οικονομική κατάσταση στην Πορτογαλία είχε σημαντικά χειροτερεύσει [ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ, τον πληθωρισμό και τα δημοσιονομικά ελλείμματα, όχι όμως και την ανεργία (Freire, 2004, 798)]. Η δυσθυμία, ιδιαίτερα στους τομείς της οικονομίας, της Υγείας και της αποτελεσματικότητας του κρατικού μηχανισμού, οι εσωτερικές έριδες, η εικόνα αδρά-

⁵ Ο Antonio Guterres παρέμεινε υπηρεσιακός πρωθυπουργός μέχρι την ημέρα των Βουλευτικών εκλογών.

νειας και στασιμότητας σε ό,τι αφορά την παραγωγή κυβερνητικού έργου και η απομάκρυνση από τα προβλήματα της λεγόμενης καθημερινότητας είχαν πλήξει και την πολιτική αξιοπιστία του πρωθυπουργού και τη γενική εικόνα της σοσιαλιστικής κυβέρνησης. Ιδιαίτερα το 2001 υπήρξε μια «καταστροφική» χρονιά για τους Πορτογάλους Σοσιαλιστές. Το σημαντικό ατύχημα των αρχών Μαρτίου (η «τραγωδία της γέφυρας»), που έφερε στο κέντρο της σκηνης την ποιότητα και την ασφάλεια των δημόσιων έργων και υποδομών, αλλά και την αμφισβήτηση της διαχειριστικής ικανότητας σημαντικών υπουργών⁶, μια μάλλον αποτυχημένη εθνική συνδιάσκεψη των Σοσιαλιστών (Μάιος 2001), ένας κυβερνητικός ανασχηματισμός που απέτυχε να δώσει νέα ορμή στο κυβερνητικό σχήμα (Ιούνιος 2001) και, τέλος, η βαριά ήττα στις τοπικές εκλογές της 16ης Δεκεμβρίου συνθέτουν τις ψηφίδες μιας πολιτικής συγκυρίας ιδιαίτερα δυσμενούς για τους Σοσιαλιστές. Η παραίτηση του Antonio Guterres (το βράδυ των εκλογών της 16ης Δεκεμβρίου) είναι ο επίλογος του annus horribilis του πορτογαλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η παραίτηση, η οποία ερμηνεύθηκε ως πράξη ακραίας κόπωσης έπειτα από έξι χρόνια διακυβέρνησης εκ των οποίων τα δύο τελευταία ήταν χρόνια στασιμότητας και συνεχούς φθοράς (Léonard, Pereira, 215), θεωρήθηκε ως προσωπική νίκη του ηγέτη της αντιπολίτευσης, Manuel Durão Barroso. Οι συνθήκες είχαν διαμορφωθεί για να επι-

⁶ Το σημαντικότερο ατύχημα, μεταξύ μιας σειράς ατυχημάτων που συνέβησαν την ίδια χρονική περίοδο, ήταν η κατάρρευση γέφυρας στη Βόρεια Πορτογαλία (4 Μαρτίου 2001), με περισσότερους από 50 νεκρούς (tragedia do ponte), που οδήγησε στην παραίτηση του Jorge Coelho, υπεύθυνου υπουργού, σημαντικής προσωπικότητας της κυβέρνησης και πολιτικού φίλου του πρωθυπουργού A. Guterres (Magoni, 2002, 1.069). Είναι ενδιαφέρον και ενδεικτικό ότι τη θέση του παραιτηθέντος υπουργού Κοινωνικών Υποδομών κατέλαβε ο Eduardo Ferro Rodrigues, ο οποίος, έντεκα μήνες αργότερα, μετά την παραίτηση του Guterres, ανέλαβε την ηγεσία του Πορτογαλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι λόγω των ατυχημάτων (ένα άλλο σημαντικό ατύχημα συνέβη την 9η Μαρτίου) αναβλήθηκε για τις αρχές Μαΐου η προγραμματισμένη Συνδιάσκεψη του Πορτογαλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (ibid, 1.071).

βελιωθεί αυτό που μετά το εκλογικό αποτέλεσμα, όποτε γίνονταν οι βουλευτικές εκλογές, όλοι, με την ασφάλεια των αριθμών ανά χείρας, θα μπορούσαν να ονομάσουν «μοιραία» ήττα.

Παρά την ισχυρή πώληση των πορτογαλικών βουλευτικών εκλογών του 2002 (σε σύγκριση με προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις), κανένα κόμμα δεν πρότεινε ένα ελκυστικό και πειστικό μείγμα πολιτικής —ικανό να κάνει τη διαφορά— για την επόμενη κυβερνητική θητεία. Το 2002, η Πορτογαλία έζησε μία από τις πλέον πολωμένες εκλογές, παρά την απουσία ισχυρών —και πολωτικών— θεματικών διακυβευμάτων⁷. Το εκλογικό σώμα δεν ήταν συνεπώς σε θέση να αποφασίσει με κριτήριο τις αντιπαρατιθέμενες προτάσεις πολιτικής (Freire, 2004, 797). Στο πλαίσιο αυτό, η αποτίμηση της κατάστασης της εθνικής οικονομίας (δυσμενείς για τους Σοσιαλιστές), οι αξιολογήσεις της γενικής πολιτικής επίδοσης της κυβέρνησης (δυσμενείς για τους Σοσιαλιστές), το γενικό πολιτικό κλίμα, με έμφαση στην επιθυμία αλλαγής (επίσης δυσμενείς για τους Σοσιαλιστές), και οι ηγέτες (μικρό πλεονέκτημα για τους Σοσιαλιστές) ήταν οι τέσσερις μεταβλητές που άσκησαν τη μεγαλύτερη επιρροή στην ψήφο. Συνολικά, στην Πορτογαλία, οι αξιολογήσεις της επίδοσης (performance evaluations) προσδιόρισαν σε πολύ μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα των εκλογών. Η στρατηγική του κεντροδεξιού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, επιχείρησε συστηματικά να αξιοποιήσει εκλογικά την κατάσταση της οικονομίας, παρουσιάζοντας μια καταστροφική εικόνα των οικονομικών επιδόσεων της απερχόμενης κυβέρνησης. Αντιθέτως, η μέτρια δημοτικότητα και η απουσία χαρίσματος του Manuel Durão Barroso, ηγέτη του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, όπως και οι ανακολουθίες στις πολιτικές του προτάσεις, δεν επέτρεψαν στην Κεντροδεξιά την κατάκτηση της απόλυτης πλειοψηφίας και το σχηματισμό αυτοδύναμης

⁷ André Freire, «Issue Voting in Portugal: The 2002 Legislative Elections», *West European Politics*, vol. 27, 5, November 2004, σ. 780.

(μονοκομματικής) κυβέρνησης⁸. Η έκπληξη των εκλογών, το συντηρητικό Κοινωνικό Δημοκρατικό Κέντρο-Λαϊκό Κόμμα (8,75% και 14 έδρες), κόμμα ευρωσκεπτικιστικό, με έμφαση στα θέματα της μετανάστευσης, της ασφάλειας και γενικότερα στο κλασικό συντηρητικό θέμα του «νόμου και της τάξης» (law and order), μετατόπισε τον ιδεολογικό άξονα της ευρύτερης Δεξιάς σε περισσότερο συντηρητική, ξενοφοβική και εθνοκεντρική κατεύθυνση (όπως ακριβώς συνέβη και στη Δανία).

Οι Πορτογάλοι Σοσιαλιστές ηττήθηκαν, παρά την αλλαγή ηγεσίας. Βέβαια, ο Ferro Rodrigues, επί πολλά χρόνια υπουργός, ήταν δύσκολο να παρουσιαστεί σαν υποψήφιος αλλαγής, δεν αποτελούσε το υπόδειγμα του «renewal candidate» (Lobo). Ωστόσο, η αλλαγή ηγεσίας και η υιοθέτηση ενός πιο αριστερόστροφου προγράμματος και προφίλ από το νέο ηγέτη, ο οποίος ήδη πριν από την εκλογή του είχε μια προσωπική εικόνα περισσότερο «αιχμηρή» και αριστερή από εκείνη του Antonio Guterres, βελτίωσαν τη θέση των Σοσιαλιστών, τους συσπείρωσαν οργανωτικά και εκλογικά και μείωσαν την απόσταση που τους χώριζε από τον κεντροδεξιό πόλο (ήττα με διαφορά 2.4%, όταν οι δημοσκοπήσεις έδειχναν μια διαφορά 5-10% και τρεις ημέρες πριν από την αναμέτρηση μια διαφορά 2-4%). Ο νέος ηγέτης, ο οποίος έκανε μια αναμφίβολα καλή εκστρατεία και είχε καλύτερους δείκτες δημοτικότητας από τον κεντροδεξιό αντίπαλο του (Lobo), έπεισε σε μεγάλο βαθμό τη κοινή γνώμη ότι το Σοσιαλιστικό Κόμμα «είχε αλλάξει» και επέτυχε να αποτρέψει αυτό που τρεις μήνες πριν την εκλογική αναμέτρηση έμοιαζε αναπότρεπτο: την απόκτηση απόλυτης πλειοψηφίας

⁸ Βλ. José Magone, «Portugal», *European Journal of Political Research*, vol. 42, 2003, σ. 1058. Είναι ενδεικτικό ότι μία από τις πρώτες πράξεις της νέας δεξιάς κυβέρνησης συνασπισμού ήταν να πραγματοποιήσει οικονομική «απογραφή» για να υπάρξει η σωστή αποτύπωση της κατάστασης της οικονομίας. Σύμφωνα με την απογραφή αυτή, το έλλειμμα εκτιμήθηκε σε 3,8% του ΑΕΠ και αργότερα, από τις στατιστικές υπηρεσίες της Ε.Ε., σε 4,1%, αρκετά δηλαδή παραπάνω από την οροφή του 3% που αποδέχεται η Ε.Ε. (Magone, *οπ.π.*, σ. 1.064).

από το κεντροδεξιό Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα⁹. Απέναντι στο εκσυγχρονιστικό-διαχειριστικό και περισσότερο κεντρικό προφίλ του Antonio Guterres, ένα προφίλ συγγενές με εκείνο του «Τρίτου Δρόμου» των Βρετανών Εργατικών, ο Eduardo Ferro Rodrigues, μεταθέτοντας τον άξονα του Σοσιαλιστικού Κόμματος προς τα αριστερά, αύξησε την εσωτερική συσπείρωση και την πολιτική δυναμική των Σοσιαλιστών, κατέστησε το κόμμα περισσότερο στέρεο και συνεκτικό και βελτίωσε την εκλογική του επίδοση – δεν επέτυχε όμως την εκλογική νίκη¹⁰. Η αδυναμία του να προτείνει, στο μικρό διάστημα μέχρι τις εκλογές, μια πειστική πολιτική-προγραμματική δέσμη μέτρων, ικανή να ανοίξει ένα νέο πολιτικό κύκλο στη χώρα (και στην ίδια την ιστορία του Σ.Κ.), κατέστησε τον ίδιο θύμα της φθοράς του κόμματός του από τη σχετικά μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία. Η αλήθεια είναι, έγραψε ο André Freire (797), ότι «τα πολιτικά κόμματα δεν ήταν αρκετά ξεκάθαρα σε ό,τι αφορά τις μεγάλες προτάσεις πολιτικής που έκαναν». Εάν για την κεντροδεξιά αντιπολίτευση αυτό δεν ήταν επαρκές για να της στερήσει την εκλογική νίκη, διότι μπορούσε να εισπράξει την κυβερνητική φθορά (και, σε τελική ανάλυση, είχε υπέρ της ένα πειστικό μεγάλο θέμα, ένα πειστικό μεγάλο διακύβευμα: την αλλαγή διακυβέρνησης), για τους Σοσιαλιστές ήταν βαθιά υπονομευτικό της δυναμικής τους. Άλλωστε, ιδιαίτερα σε μια χώρα όπως η Πορτογαλία, στην οποία, σε σύγκριση με τη Δανία (αλλά και την Ελλάδα), το πολιτικό ριζώμα και η σταθερότητα των κομμάτων είναι μάλλον ασθενείς, τα θεματικά διακύβευματα προσδιορίζουν παραδοσιακά σε μεγαλύτερο βαθμό τη συμπεριφορά των εκλογέων (Freire, 781). Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, έπειτα από δύο συνεχείς εκλογικές

⁹ Μεταξία Τριανταφύλλου, Ελένη Σταθοπούλου, *Οι εκλογές στην Ευρώπη 2002-2004*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, εργασία (επιστημονικός υπεύθυνος: Γ. Μοσχονάς), 2003, σ. 77.

¹⁰ Για το Πορτογαλικό Σ.Κ., η υποστήριξη προς το νέο ηγέτη, τον Ferro Rodrigues, είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας πρόγνωσης της εκλογικής συμπεριφοράς των ψηφοφόρων (Freire, 2004, 791).

νίκες (1995 και 1999), γεγονός που συνέβη για πρώτη φορά στην ιστορία του, και ύστερα από επτά και πλέον χρόνια παραμονής στην εξουσία (1995-2002), είχε ανάγκη από ένα πιο ισχυρό όπλο, πέραν της «φρεσκάδας» της ηγεσίας του, για να ανατρέψει τα προγνωστικά. Οι Πορτογάλοι Σοσιαλιστές, όπως και οι Δανοί Σοσιαλδημοκράτες, προσέκρουσαν στην επιθυμία των εκλογέων για αλλαγή, αλλά και στο γεγονός ότι δεν πρότειναν ένα ελκυστικό και πειστικό πολιτικό «πακέτο» για την επόμενη κυβερνητική θητεία.

3. Ελλάδα: Η ήττα της πιο επιθετικής εκλογικής στρατηγικής στην Ευρώπη

Α. ΤΟ ΔΥΣΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Η ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΝΩΜΗΣ ήταν κατά τα τελευταία χρόνια, με την εξαίρεση μικρών περιόδων, σταθερά δυσμενής για το ΠΑΣΟΚ. Ιδιαίτερα από το 2002 και μετά, η εικόνα της κοινής γνώμης έδειχνε με σταθερό και επίμονο τρόπο ότι το ΠΑΣΟΚ (συγκρινόμενο με τη Ν.Δ.) βρισκόταν σε υποδεέστερη θέση και ως προς την πρόθεση ψήφου και ως προς πολλά επιμέρους «ποιοτικά» σημεία πολιτικής ισχύος, που θα μπορούσαν να κρίνουν μια εκλογική αναμέτρησή. Το ΠΑΣΟΚ υστερούσε καταφανώς στα θέματα της κοινωνικής ατζέντας (στο λεγόμενο «κοινωνικό πρόσωπο») και, κατά το τελευταίο πριν από τις εκλογές έτος, αν και οριακά, στα θέματα του εκσυγχρονισμού και της οικονομίας. Η υστέρηση του ΠΑΣΟΚ σε όψεις της πολιτικής σύγκρουσης που υπήρξαν κατά τα τελευταία χρόνια αιχμές της πολιτικής δυναμικής του (ο εκσυγχρονισμός, η οικονομία) αποτύπωνε τη τάση απόρριψης της «γενικής επίδοσης» της κυβέρνησης¹¹.

¹¹ Μια γενική επισκόπηση των τάσεων της κοινής γνώμης στη διάρκεια του 2003 γίνεται από τον Γιάννη Λούλη (Λούλης, 177-204). Βλ., επίσης, την συνοπτική αλλά περιεκτική περιγραφή του Γιάννη Μαυρή στην Καθημερινή (5.10.2003).

Η μεγάλη, ωστόσο, αδυναμία της κυβέρνησης ήταν αναμφίβολα η κόπωση του εκλογικού σώματος από την πολυετή διακυβέρνηση της χώρας από το ΠΑΣΟΚ. Οι ψηφοφόροι επιθυμούσαν κυβερνητική αλλαγή, γεγονός που έπληττε το ΠΑΣΟΚ σε πολλά επίπεδα, με σημαντικότερο το ότι διευκόλυνε την απευθείας μετακίνηση ψηφοφόρων του προς τη Ν.Δ. αλλά και το ότι εξασθένιζε τα αντιδεξιά αντανάκλαστικά της παραδοσιακής «αριστερογενούς» δεξαμενής εκλογέων. Η επιθυμία «αλλαγής» συνδεόταν περισσότερο με την ύπαρξη ενός συνολικά αρνητικού κλίματος για την κυβέρνηση, όπως και με την απουσία «φρεσκάδας» της ηγετικής ομάδας του ΠΑΣΟΚ, και λιγότερο με τη θετική υποστήριξη των θέσεων και των απόψεών της Ν.Δ. Το κόμμα της τότε αξιωματικής αντιπολίτευσης, παρά το συστηματικό προβάδισμά του, εμφάνιζε περιορισμένη πολιτική ακτινοβολία, μικρή ικανότητα έλξης και δεν διακρινόταν για τον καινοτόμο χαρακτήρα των προγραμματικών και ιδεολογικών του επιλογών.

Σε ό,τι αφορά τις ως άνω τάσεις, οι ομοιότητες με τη δανική και πορτογαλική περίπτωση είναι σημαντικές, σχεδόν εκπληκτικές. Δεν ήταν, συνεπώς, καθόλου τυχαίο ότι το ΠΑΣΟΚ, όπως ακριβώς και οι Δανοί και, με έναν ιδιότυπο τρόπο, οι Πορτογάλοι Σοσιαλιστές, απέφυγε να διεξαγάγει τις εκλογές σε ένα τοπίο πολιτικής «ρουτίνας». Κάτι τέτοιο θα αποτελούσε το μεγαλύτερο δώρο που θα μπορούσε να κάνει το κυβερνητικό κόμμα στη Ν.Δ. Το ΠΑΣΟΚ θα έπρεπε ή να εκμεταλλευθεί τη διαμόρφωση μιας ευνοϊκής συγκυρίας για να «προχωρήσει» σε πρόωρες εκλογές ή να προκαλέσει τη διαμόρφωση μιας τέτοιας συγκυρίας, ώστε να πάει από πλεονεκτική θέση –ή λιγότερο μειονεκτική– στην εκλογική αναμέτρηση. Όπως ακριβώς και συνέβη.

Εάν το 1985 ο Α. Παπανδρέου έβαλε φρένο στη φθορά του ΠΑΣΟΚ με μια μεγάλη «αντιδεξιά» κίνηση (τη μη υποστήριξη, παρά την αναμονή της κοινής γνώμης και των πολιτικοδημοσιογραφικών ελίτ της εποχής, του Κ. Καραμανλή για την Προεδρία της Δημοκρατίας), ο Κ. Σημίτης επεδίωξε να ανα-

τρέψει τις δυσμενείς για το ΠΑΣΟΚ προβλέψεις με πολλές επιμέρους κινήσεις, με ένα, θα μπορούσε να λεχθεί, «πλέγμα» κινήσεων και πρωτοβουλιών – και ελάχιστη σημασία έχει εδώ εάν οι κινήσεις αυτές εντάσσονταν σε ένα συντεταγμένο σχέδιο ή ήταν το προϊόν πολιτικού αυτοσχεδιασμού. Το ΠΑΣΟΚ είχε ξεκινήσει, ήδη πριν από την αλλαγή ηγεσίας, μια άτυπη προεκλογική εκστρατεία, που ήταν, όπως και εκείνη του 1985, ιδιαίτερα ενεργητική. Από την, αφηνιαστική, αλλαγή του γραμματέα του κόμματος μέχρι την αναγγελία της «χάρτας για την πραγματική σύγκλιση» και τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής της τελευταίας περιόδου της πρωθυπουργίας Σημίτη (που καλούνταν να διαψεύσουν –έστω και in extremis– την εικόνα ενός κόμματος που έμοιαζε να εκπροσωπεί ένα είδος «σοσιαλισμού των πλουσίων»), η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ επεχείρησε να διατηρήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων απέναντι στη Ν.Δ. Οι λεπτομέρειες και η αποτίμηση αυτών των πρωτοβουλιών υπερβαίνουν τους στόχους του παρόντος κειμένου. Ωστόσο, ένα σημείο είναι άξιο υπογράμμισης: η απόρριψη συγκεκριμένων όψεων της γενικής κυβερνητικής επίδοσης (ιδιαίτερα η συστηματική απαισιοδοξία της κοινής γνώμης για τα οικονομικά, η μαζική τάση απόρριψης της κυβερνητικής κοινωνικής πολιτικής, η χρέωση της διαφθοράς στο ΠΑΣΟΚ) και η πραγματικότητα «κόπωσης» και «κορεσμού» του εκλογικού σώματος ήταν τόσο ισχυρές, που λειτουργούσαν ως μείζον εμπόδιο, ικανό να απορροφά και να εξουδετερώνει –και μάλιστα σε σύντομο χρόνο– κάθε «διορθωτική» κίνηση και κάθε, επικοινωνιακή ή μη, κυβερνητική επιτυχία. Και αν το πρόσωπο του Κώστα Σημίτη παρέμενε ένα μάλλον «ισχυρό χαρτί» για το ΠΑΣΟΚ, ήταν φανερό ότι δεν δημιουργούσε πλέον δυναμική εκλογικής νίκης. Μια πόλωση γύρω από το δίλημμα «Σημίτης ή Καραμανλής» ευνοούσε ίσως το ΠΑΣΟΚ, όμως δεν του επέτρεπε να προσβλέπει σε εκλογική επικράτηση. Η κούραση από τη μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία, η δυσαρέσκεια που είχε αθροιστεί, η ταύτιση του ΠΑΣΟΚ με τμήμα του κατεστημένου, η απομάκρυνση από τις λαϊκές

τάξεις, όλα αυτά δεν αντισταθμίζονταν από την καλή προσωπική εικόνα του Κ. Σημίτη και τις επιτυχίες που πίστωνε η κοινή γνώμη στο ΠΑΣΟΚ, κυρίως στον τομέα των διεθνών σχέσεων (ένταξη στη ζώνη του ευρώ, διεθνής θέση της χώρας, Κυπριακό κ.λπ.).

Τελικά, και ανεξαρτήτως του τι προηγήθηκε, η μεγάλη πολιτική αντεπίθεση του ΠΑΣΟΚ ξεκίνησε με την αλλαγή ηγεσίας και την ανάληψη από τον Γ. Παπανδρέου της προεδρίας του Κινήματος. Η αιφνίδια – όσο και αναμενόμενη – άνοδος του Γιώργου Παπανδρέου στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ αποτέλεσε μια σημαντική τροποποίηση των δεδομένων της εκλογικής μάχης.

Β. Η ΠΙΟ ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η ηγεσία Σημίτη και η ηγεσία Καραμανλή δεν ανταποκρίνονταν στο χαρισματικό πρότυπο ηγεσίας, δεν αντιπροσώπευαν μια «μεγάλη ομαδική προσδοκία» ούτε μια «κινήτρια δύναμη τεράστιας ολκής», όπως θα έλεγε ο Γ. Θεοτοκάς. Αντιθέτως, η ηγεσία του Γ. Παπανδρέου φάνηκε να επιχειρεί, σε μια πρώτη φάση (μέχρι περίπου το συνέδριο και την εκλογή νέου Προέδρου στο ΠΑΣΟΚ), να διαμορφώσει και να αντιπροσωπεύσει μια τέτοια «μεγάλη ομαδική προσδοκία». Οι αναφορές, μέσω του λόγου και συμβολικών πράξεων, στο φαντασιακό της «δημοκρατικής παράταξης» επιχειρούσαν να ανασυστήσουν μια ιστορική πολιτική ταυτότητα που πράγματι στο παρελθόν απετέλεσε μεγάλη «κινήτρια δύναμη» και παράγοντα ισχυρής εκλογικής δυναμικής για την ευρεία Κεντροαριστερά της χώρας μας. Επεχείρησαν, επιπλέον, να ξυπνήσουν τις μνήμες του χαρίσματος, που ιστορικά, από τη δεκαετία του '60, συνόδευε την ηγεσία της ελληνικής Κεντροαριστεράς, και να διαμορφώσουν συνθήκες ανασύστασης μιας «χαρισματικής κοινότητας». Ταυτόχρονα, η πολιτική του Γ. Παπανδρέου χαρακτηρίστηκε από

τακτική «επιθετικότητα», η οποία με το πέρας των ημερών έγινε πιο τολμηρή. Αυτή η επιθετική προσέγγιση της εκλογικής αναμέτρησης ήταν πολιτικά σωστή (αλλά και ακραία επικίνδυνη, διότι, αφενός, ανέβαζε τον πήχη πολύ ψηλά, αφετέρου, ένας φρενήρης ρυθμός θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να διατηρηθεί επί δύο μήνες). Ήταν, ωστόσο, η μόνη που θα μπορούσε να επιτρέψει στο ΠΑΣΟΚ να μετατρέψει μια προδιαγεγραμμένη ήττα σε οριακή αναμέτρηση – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το κρίσιμο άλμα προς τη νίκη θα ήταν εύκολο να πραγματοποιηθεί.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι, σε σύγκριση με την εκλογική στρατηγική των Δανών Σοσιαλδημοκρατών και των Πορτογάλων Σοσιαλιστών, η διαχείριση της εκλογικής καμπάνιας από το ΠΑΣΟΚ ήταν σαφώς πιο τολμηρή και επιθετική. Σε καμία από τις δύο άλλες χώρες δεν υπήρξαν το συνεχές άνοιγμα νέων θεμάτων και η δημιουργία media events, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε να δημιουργηθεί η αίσθηση ενός κατευθυνόμενου επικοινωνιακού «βομβαρδισμού». Σε καμία από τις δύο άλλες χώρες δεν υπήρξε απόπειρα δημιουργίας μιας οιονεί χαρισματικού τύπου κινητοποίησης, με τον ηγέτη στη θέση του «εντολοδόχου ευρέων μαζών» (Παππάς, 22). Σε καμία, επίσης, δεν συνοδεύτηκε η εκλογική κινητοποίηση από (θεσμικές και μη) ενδο-οργανωτικές μεταβολές, γεγονός που κατέστησε το εσωκομματικό οργανωτικό διακύβευμα αναπόσπαστο τμήμα της εν εξελίξει εκλογικής εκστρατείας. Η ηγεσία Παπανδρέου, έχοντας ως κεντρικό στόχο να ενισχύσει την εικόνα «αλλαγής» που η ίδια ανέλαβε να εκπροσωπήσει, στόχος εκλογικά σωστός με δεδομένη την επιθυμία αλλαγής που διατύπωνε η μεγάλη πλειοψηφία της κοινής γνώμης, θέλησε να αυξήσει την αξιοπιστία του όλου διαβήματος με την προώθηση –συνήθως άτυπα– σημαντικών καινοτομιών στο οργανωτικό επίπεδο. Η εκλογή του νέου Προέδρου του ΠΑΣΟΚ με δημοψηφισματικό τρόπο από ένα εκλεκτορικό σώμα που καταργούσε τη διάκριση ανάμεσα σε μέλος και οπαδό συνιστούσε όχι μόνο ελληνική, αλλά ευρωπαϊκή πρω-

τοτυπία (έθετε σε αμφισβήτηση το σύνολο της ευρωπαϊκής κομματικής παράδοσης, όπως αυτή διαμορφώθηκε το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα). Επίσης, η επιθετικότητα στη σηματοδότηση της «αλλαγής», που η νέα ηγεσία εκπροσώπωσε, έγινε σταδιακά τόσο ισχυρή, ώστε να υποβαθμιστεί η ίδια η συνέχεια της οργάνωσης και να καταστεί δυσχερής η συγκρότηση μιας συγκεντρωτικής δομής εκλογικής εκστρατείας. Η απουσία συγκεντρωτικής δομής και η συνύπαρξη διαφορετικών κέντρων επιρροής (Sotiropoulos, 27-28, 39) ήταν βέβαια, σε σημαντικό βαθμό, προϊόν της φάσης μετάβασης. Ήταν όμως και αποτέλεσμα της βούλησης για «αλλαγή», της υπαγωγής του οργανωτικού προβλήματος στην ευρύτερη στοχοθέτηση της εκλογικής στρατηγικής της νέας ηγεσίας. Έτσι, και αυτή ήταν μια μεγάλη διαφορά σε σύγκριση με τη δανική και, κυρίως την πορτογαλική περίπτωση (στην οποία υπήρξε επίσης αλλαγή ηγεσίας). Το ΠΑΣΟΚ ενέταξε στην εκλογική του στρατηγική, ως κρίσιμο στοιχείο της, την οργανωτική αλλαγή, έστω και αν αυτό είχε ως παράπλευρο κόστος την απώλεια της «στιβαρότητας» συγκεντρωτικής δομής, βασικού διακριτικού γνωρίσματος των μοντέρνων εκλογικών εκστρατειών. Επίσης, η αμφίπλευρη διεύρυνση, προς τα αριστερά και προς τα δεξιά (Μάνος-Ανδριανόπουλος), ανεξαρτήτως της αποτελεσματικότητάς της (οι αναδρομικές αποτιμήσεις είναι δύσκολο να διαψευστούν), ήταν μια επιπλέον εκδήλωση της τακτικής επιθετικότητας της νέας ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ.

Μέχρι και το συνέδριο, η τακτική του Γ. Παπανδρέου φαινόταν –και ήταν– αποτελεσματική¹²: έλεγχος της πολιτικής ατζέντας, ζωτική διάσταση κάθε εκλογικής εκστρατείας που σέβεται τον εαυτό της, συνεχές άνοιγμα νέων θεμάτων, επι-

¹² Σύμφωνα με τον Ηλία Νικολακόπουλο, οι έρευνες του Ιανουαρίου 2004, σε σύγκριση με το παγιωμένο αρνητικό κλίμα για την κυβέρνηση και το ΠΑΣΟΚ, το οποίο επαναλαμβανόταν μονότονα σε όλες τις δημοσκοπήσεις της προηγούμενης περιόδου (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 2003), αποτυπώνουν «ένα ρευστό πολιτικό τοπίο και έναν ανοικτό εκλογικό ανταγωνισμό» (Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ανοικτός ο εκλογικός ανταγωνισμός», ΤΑ ΝΕΑ, 19-1-2004).

κοινωνιακό κρεσέντο (από φιλικά και μη μέσα ενημέρωσης), εικόνα ενός «unstoppable dynamism» (Verney, 12). Τα αποτελέσματα αυτής της τακτικής ήταν ήδη ορατά: κινητοποίηση των μελών και οπαδών του κόμματος (αφετηρία και προϋπόθεση εκλογικής αποτελεσματικότητας που συχνά υποτιμάται)¹³, αύξηση της συσπείρωσης των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ του 2000¹⁴, μείωση της «ψαλίδας» σε σχέση με τη Ν.Δ., ενίσχυση της πώλωσης «από τα κάτω» (όρος ώστε το ΠΑΣΟΚ να κερδίσει εκ νέου τους παλαιούς εκλογείς του). Κορύφωση αυτής της επιθετικής προσέγγισης (ή μεγάλης αντεπίθεσης) ήταν η 8η Φεβρουαρίου, όταν περίπου 1.000.000 πολίτες πήγαν στην κάλη για να ψηφίσουν υπέρ της εκλογής του Γ. Παπανδρέου στην Προεδρία του ΠΑΣΟΚ.

Βεβαίως, τα προηγούμενα θα αποδεικνύονταν εν τέλει αποτελεσματικά (δηλαδή θα επηρέαζαν σημαντικά το εκλογικό αποτέλεσμα) μόνον εάν το ΠΑΣΟΚ ήταν σε θέση να συντηρήσει μέχρι το τέλος την κινητοποίηση οπαδών και φίλων που η πολιτική του με περισσή φροντίδα επιχειρούσε να διαμορφώσει.

Γ. ΔΕΝ ΣΥΝΕΒΗ ΤΙΠΟΤΕ; Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΨΗΦΟΥ 2004

Παρά τα ανωτέρω, η Ν.Δ. κέρδισε –και εύκολα– τη μάχη. Η νίκη της Ν.Δ. επιβεβαίωσε μια τάση που καταγραφόταν για περισσότερο από δύο χρόνια στις έρευνες κοινής γνώμης. Εκ

¹³ Ο βαθμός κινητοποίησης των μελών και οπαδών ενός κόμματος, που συχνά υποβαθμίζεται από τις ηγετικές ομάδες των σημερινών, προσατολισμένων στην τηλεόραση, ηγεσιών, επηρεάζει το εκλογικό αποτέλεσμα και στην περίπτωση οριακής αναμέτρησης είναι σε θέση να προσδιορίσει την έκβαση της εκλογικής μάχης. Βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού *Party Politics*, vol. 9, no 9, 2003.

¹⁴ Σε 7 μονάδες υπολογίζει ο Τάκης Καφετζής (19.1.2004) την αύξηση της πρόθεσης ψήφου υπέρ του ΠΑΣΟΚ. Τα επίπεδα στα οποία διαμορφώνεται η πρόθεση ψήφου για το ΠΑΣΟΚ τον Ιανουάριο 2004 «είχαν να καταγραφούν εδώ και περίπου 10 χρόνια για το κυβερνών κόμμα» (Τ. Καφετζής, «Κατακόρυφη αύξηση 7 μονάδων για το ΠΑΣΟΚ», *Ελευθεροτυπία*, 19.1.2004).

¹⁵ Ο Γιάννης Λούλης περιγράφει την περίοδο μετά την αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ ως «υστερόγραφο Παπανδρέου» υπογραμμίζοντας με αυτό τον τρόπο ότι η περίοδος Σημίτη είναι η καθοριστική διότι στη διάρκειά

των υστέρων, οι σχεδόν 5 ποσοστιαίες μονάδες της διαφοράς κάνουν την ήττα του ΠΑΣΟΚ να μοιάζει «φυσική» και «αναπότρεπτη», αποτέλεσμα ενός ισχυρού κοινωνικού ρεύματος, το οποίο είχε αποφασίσει να «τιμωρήσει» το κυβερνών κόμμα¹⁵. Ωστόσο, το ΠΑΣΟΚ, με την αλλαγή ηγεσίας, επεχείρησε ακριβώς να ανατρέψει αυτή τη «βαριά» τάση. Εγχείρημα ούτως ή άλλως δύσκολο. Ενα ερώτημα γεννάται και είναι απλό: τι απέγινε η κινητοποίηση των μελών και οπαδών του ΠΑΣΟΚ, η αύξηση της συσπείρωσης των ψηφοφόρων του, η μείωση της «ψαλίδας» σε σχέση με τη Ν.Δ., η βελτίωση της εικόνας του κόμματος που με συστηματικότητα και ενάργεια είχαν καταγραφεί (από τις δημοσκοπήσεις) μέχρι τουλάχιστον το συνέδριο του ΠΑΣΟΚ; Όλα αυτά ήταν ένα απλό «δημοσκοπικό φαινόμενο»; Γιατί όλα συντελέστηκαν ως εάν να μην είχε υπάρξει αλλαγή ηγεσίας; Ας δούμε κατ' αρχάς τα δεδομένα, τα ωμά δεδομένα, της εκλογικής αναμέτρησης. Τα ευρήματα των exit polls καθιστούν δυνατή την καλύτερη διευκρίνιση της πολιτικής δυναμικής της ψήφου¹⁶.

Ψήφος διασφάλισης της νίκης της Ν.Δ.

Ένα σημαντικό τμήμα της κοινωνίας ψήφισε με τρόπο που θα διασφάλιζε τη νίκη της Ν.Δ. ή, γεγονός που είναι εν μέρει ισοδύναμο, με τρόπο που θα απέκλειε την παραμονή του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Είναι ενδεικτικό ότι ένα αξιοσημείωτο ποσοστό ψηφοφόρων της Αριστεράς επέλεξε την 7η Μαρτίου να ψηφίσει τη Ν.Δ. (αθροιστικά: περίπου 1,2% του συνολικού εκλογικού σώματος). Το ποσοστό αυτό δεν προσδιόρισε αριθμητικά το εκλογικό αποτέλεσμα, είναι όμως αποκαλυπτικό της πολιτικής δυναμικής της ψήφου. Επίσης, η απευθείας μεγάλη μετακίνηση ενός τμήματος εκλογέων του ΠΑΣΟΚ προς τη Ν.Δ. (και όχι η διασπορά της ψήφου προς τα αριστερά ή άλλα μικρότερα

της διαμορφώθηκε και παγιώθηκε η τάση του εκλογικού σώματος υπέρ της Ν.Δ. (Λούλης, 249-271).

¹⁶ Τα δεδομένα που παρουσιάζονται εδώ προέρχονται από το exit poll της Κάνα Research.

κόμματα) είχε το ίδιο νόημα. Η δυναμική της κάλπης φαίνεται να καταγράφει μια ψήφο που αποσκοπούσε στη διασφάλιση της νίκης της Ν.Δ. (μετά και την τραυματική εμπειρία του 2000) παρά σε μια «δεξιά στροφή» (που υπονοεί μια πιο ρηξικέλευθη και μακράς πνοής επιλογή).

Είναι χαρακτηριστικό ότι η «βούληση» των ψηφοφόρων των κομμάτων της Αριστεράς ήταν διχασμένη και μοιράστηκε σχεδόν ισομερώς ανάμεσα στην επιθυμία για νίκη του ΠΑΣΟΚ και στην επιθυμία για νίκη της Ν.Δ. Στο ερώτημα «Ανεξαρτήτως του τι ψηφίσατε, κατά βάθος ποιο κόμμα επιθυμείτε να κερδίσει τις εκλογές;», 33,8% των ψηφοφόρων 2000 του ΚΚΕ, 42,4% των ψηφοφόρων του ΣΥΝ και 45,2% εκείνων του ΔΗΚΚΙ απαντούν η Ν.Δ. (έναντι αντιστοίχως 43,2%, 49,4% και 45,2% που προκρίνουν το ΠΑΣΟΚ). Επίσης, 15,1% των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ 2000 προτιμούν μια νίκη του Κ. Καραμανλή. Τα ποσοστά αυτά είναι εκπληκτικά μεγάλα για μια κοινωνία που ιστορικά χαρακτηρίζεται από ισχυρό αντιδεξιό σύνδρομο και δείχνουν ότι η επιθυμία «αλλαγής διακυβέρνησης» ήταν η κυρίαρχη τάση την ημέρα των εκλογών¹⁷. Δείχνουν, επίσης, ότι η «επιθυμία νίκης» υπέρ της Ν.Δ. μάλλον δεν ταυτίζεται με μια δεξιά πολιτική στροφή του εκλογικού σώματος (θα ήταν ανορθολογικό να θεωρήσουμε ότι οι αριστεροί εκλογείς έλκονται από τον πειρασμό μιας μακροπρόθεσμης μετατόπισης προς τη Ν.Δ.)¹⁸. Αντιθέτως, σε συνθήκες εξασθένισης της ισχύος της ιστορικής διαίρεσης Δεξιάς-Αντιδεξιάς και αποδυνάμωσης των αντιδεξιών αντανάκλαστικών, φαίνεται ότι είχε διαμορφωθεί στη χώρα ένα σύνδρομο «απαλλαγής» (κάτι σαν αντι-ΠΑΣΟΚ ή αντικαθεστωτικό σύνδρομο). Είναι βέβαιο ότι η συγκροτημένη, σοβαρή και στραμμένη στο μεσαίο χώρο (αν και χωρίς προγραμματικές, ιδεολογικές ή επικοινωνιακές καινοτομίες)

¹⁷ Δείχνουν, επίσης, ότι η στρατηγική μετριοπάθειας της ηγεσίας της Ν.Δ. (ο Κ. Καραμανλής είναι από τους πιο μετριοπαθείς ηγέτες που είχε η συντηρητική παράταξη στη χώρα μας) απέδωσε τους καρπούς της.

¹⁸ Αντιθέτως, το ποσοστό του ΛΑΟΣ συνιστά εκδήλωση «συντηρητικοποίησης» της ελληνικής κοινωνίας και είναι μια κληρονομιά που θα βαρύνει τις μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις.

πολιτική του Κ. Καραμανλή διευκόλυνε την εκλογική εκδήλωση και έκφραση του αντι-ΠΑΣΟΚ συνδρόμου. Ωστόσο, το ερώτημα παραμένει: τι απέγιναν η κινητοποίηση των μελών και οπαδών του ΠΑΣΟΚ, η αύξηση της συσπείρωσης των ψηφοφόρων του, η μείωση της «ψαλίδας» σε σχέση με τη Ν.Δ., η επικοινωνιακή «καταιγίδα» που ακολούθησε την ανάληψη της ηγεσίας από τον Γ. Παπανδρέου; Γιατί, με άλλα λόγια, απέτυχε η πολιτική των «μεγάλων κινήσεων», που στην Ελλάδα προσέλαβε πιο επιθετικές μορφές, όπως ακριβώς απέτυχε άλλωστε και στην περίπτωση της Δανίας και της Πορτογαλίας;

Η ήττα ήταν μοιραία;

Τα δύο «πρόσωπα» της εκστρατείας του ΠΑΣΟΚ

Με δεδομένες τις τάσεις απόρριψης του ΠΑΣΟΚ από την κοινή γνώμη, το Κίνημα θα μπορούσε να είχε μετατρέψει τις εκλογές σε πραγματικά οριακή αναμέτρηση αν συνέτρεχαν δύο προϋποθέσεις: **α.** το ΠΑΣΟΚ να είχε «έλεγχο βάθους» στην ατζέντα του δημόσιου διαλόγου κατά τις τελευταίες 20 ημέρες της εκλογικής καμπάνιας (όχι μόνο στην πρώτη φάση της), υποχρεώνοντας τη Ν.Δ. και το σύνολο της κοινωνίας να συζητά τα «δικά του» θέματα και προτάσεις πολιτικής, **β.** η «μη δοκιμασμένη» ακόμη ηγεσία Παπανδρέου να αποδεικνυόταν πολύ καλύτερη (όχι απλώς «καλύτερη») από την ηγεσία Καραμανλή. Καμία από τις δύο προϋποθέσεις δεν πληρώθηκε.

Κατ' αρχάς, η συνολική εικόνα του Γ. Παπανδρέου υπερτερούσε εκείνης του Κ. Καραμανλή. Μερικά ενδεικτικά στοιχεία: 70,4% των εκλογέων, την ημέρα των εκλογών, συμφωνεί ότι ο Γ. Παπανδρέου έχει μοντέρνες-σύγχρονες θέσεις, 60,3% ότι αλλάζει προς το καλύτερο το ΠΑΣΟΚ, 54,9% ότι θα κυβερνήσει καλά και 46,1% ότι «είναι καλύτερος από τον Κ. Καραμανλή» (έναντι 43,6% που διαφωνεί). Επίσης, 42,5% των εκλογέων θεωρεί τον Γ. Παπανδρέου «καταλληλότερο για πρωθυπουργό» (έναντι 39% που θεωρεί τον Κ. Καραμανλή). Ωστόσο, τρία σημαντικά ευρήματα επιτρέπουν μια καλύτερη κατανόηση αυτής της υπεροχής. Το πρώτο, και πιο κρίσιμο,

είναι ίσως καταλυτικό: η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος (50,6%) –για να χρησιμοποιήσουμε την ακριβή διατύπωση της έρευνας εκτιμούσε την ημέρα των εκλογών ότι ο Γ. Παπανδρέου «δεν έχει ξεκαθαρίσει τι θέλει να κάνει ως πρωθυπουργός» έναντι μόνο 39,9% που είχε την ίδια γνώμη για τον Κ. Καραμανλή. Ταυτόχρονα το πρόγραμμα της Ν.Δ. αποτιμάται περισσότερο θετικά από αυτό του ΠΑΣΟΚ (61,5% έναντι 55%), όπως και η εκλογική καμπάνια της πρώτης (63,3%) έναντι εκείνης του ΠΑΣΟΚ (57,6%). Αυτά τα δύο τελευταία δεδομένα θα ήταν λάθος να ερμηνευθούν ως «επικοινωνιακού» τύπου αδυναμίες της προεκλογικής εκστρατείας. Μαζί με το προηγούμενο εύρημα (απουσία σαφών στόχων για την επόμενη τετραετία) συνθέτουν την εικόνα μιας εκλογικής εκστρατείας χωρίς καθαρό «κεντράρισμα», μιας εκστρατείας που είναι φορέας ενός ασθενούς και αμφιλεγόμενου πολιτικού μηνύματος (επίσης: Sotiropoulos, 31,33). Η απουσία καθαρών αιχμών και ισχυρού κεντραρίσματος επανέφερε στο προσκήνιο –όπως ήταν φυσικό– τη «βαθιά τάση» της κοινής γνώμης, τη δυσανεμία που είχε αθροιστεί, την αβεβαιότητα για το κατά πόσο η νέα ηγεσία του ΠΑΣΟΚ είναι σε θέση να εκπροσωπήσει, όπως διακήρυξε, μια άλλη πολιτική για τη διακυβέρνηση της χώρας. Τα μόνον ενδεικτικά αυτά δεδομένα δείχνουν ότι ο Γ. Παπανδρέου διατήρησε μέχρι και την ημέρα της αναμέτρησης, έστω και με απώλειες, την καλή πολιτική του εικόνα, δεν κατάφερε, ωστόσο, να συντηρήσει και να εδραιώσει τη διάσταση «μεγάλη ομαδική προσδοκία», που η πρώτη φάση της εκστρατείας του είχε επιτυχημένα καλλιεργήσει.

Η άποψη που υποστηρίζει την υπόθεση της «προδιαγεγραμμένης» ήττας έχει ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της. Η ανά χειρως εργασία, όπως εμφανίζεται από την εμπειρία των Δανών Σοσιαλδημοκρατών και των Πορτογάλων Σοσιαλιστών, προσθέτει μερικά –συμπληρωματικά– επιχειρήματα υπέρ της εν λόγω άποψης. Η πολιτική της «τακτικής θρασύτητας», με δεδομένη τη μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία των τριών κομμάτων που εξετάσαμε, απέτυχε παντού, όχι

μόνο στην Ελλάδα. Αυτό δείχνει ότι η μετατροπή της αναμέτρησης σε οριακή ήταν ούτως ή άλλως πολύ δύσκολη για την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ, για την παρούσα ηγεσία ή για οποιαδήποτε άλλη. Από αυτή τη γωνία θέασης, η ήττα των Δανών Σοσιαλδημοκρατών είναι εύγλωττη, θα λέγαμε αποκαλυπτική, και καθιστά κάθε άλλη προσέγγιση υπερβολικά αισιόδοξη. Οι Δανοί, παρά τον επιτυχημένο κυβερνητικό απολογισμό τους (περισσότερο επιτυχημένο από τον αντίστοιχο του ΠΑΣΟΚ), παρά επίσης την ισχυρή ηγεσία τους, ηττήθηκαν. Το ΠΑΣΟΚ, συνεπώς, για να κερδίσει, θα έπρεπε να κάνει το «κάτι παραπάνω». Ωστόσο, η άποψη της «προδιαγεγραμμένης» ήττας παραβλέπει ότι οι εκλογές αυτές ήταν εκλογές «καμπάνιας», έστω και μόνο για ένα κόμμα, το ΠΑΣΟΚ. Τι σημαίνει εκλογές καμπάνιας; Ότι η Ν.Δ. θα κέρδιζε σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός από μία: στην περίπτωση που το ΠΑΣΟΚ έκανε μια εξαιρετική καμπάνια, όχι με την επικοινωνιακή, αλλά με την πολιτική έννοια του όρου. Στην περίπτωση που το ΠΑΣΟΚ δημιουργούσε την πεποίθηση ότι η νέα ηγεσία του ανοίγει ένα νέο πολιτικό κύκλο για τη χώρα, όχι μόνο για το κόμμα (αυτό το τελευταίο η νέα ηγεσία του ΠΑΣΟΚ φαίνεται να το πέτυχε σε σημαντικό βαθμό). Σε αυτή την περίπτωση, η αναμέτρηση θα μπορούσε να μετατραπεί σε οριακή. Το ΠΑΣΟΚ εκαλείτο να ανατρέψει σε διάστημα δύο μηνών τις αρνητικές προς αυτό (και σε βάθος χρόνου) τάσεις της κοινής γνώμης. Το καθήκον ήταν ίσως ηράκλειο. Η άποψη που θεωρεί ότι το αποτέλεσμα ήταν «μοιραίο» υπονοεί ότι το ΠΑΣΟΚ βάδιζε προς την ήττα, ό,τι και αν θα έκανε σε αυτό το δίμηνο διάστημα. Υποτιμώνται έτσι η σημασία και οι λόγοι της αλλαγής ηγεσίας. Υποτιμώνται οι επιτυχίες της πρώτης φάσης της εκστρατείας. Υποτιμώνται, επίσης, οι εμφανείς πολιτικές αδυναμίες της συμπεριφοράς του ΠΑΣΟΚ κατά την τελευταία φάση της προεκλογικής περιόδου, και κυρίως η απουσία ενός συμπαγούς πολιτικού μηνύματος. Στην ουσία, δεν αναγνωρίζονται ούτε αναλύονται οι δύο εικόνες της εκλογικής στρατηγικής του ΠΑΣΟΚ. Φρενήρης ρυθμός στην

πρώτη φάση (μέχρι και το Συνέδριο), μάλλον χλωμή εκστρατεία (δηλαδή: μη ξεκάθαρο πολιτικό στίγμα) στην τελευταία – και καθοριστική – φάση της εκλογικής περιόδου.

Πράγματι, σύμφωνα με την κοινή γνώμη, χωρίς σαφές πολιτικό στίγμα και σχέδιο για την επόμενη τετραετία, με πρόγραμμα αβέβαιο¹⁹, με εκστρατεία λιγότερο πειστική από εκείνη της Ν.Δ., με μια μεγάλη «κοιλιά» της εκλογικής καμπάνιας αμέσως μετά το Συνέδριο²⁰, με την αδυναμία να αξιοποιήσει το debate, το αποτέλεσμα των εκλογών δύσκολα θα μπορούσε να μετατραπεί σε οριακό για το ΠΑΣΟΚ. Κανένα κυβερνητικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (που είχε υποστεί τη φθορά της μακρόχρονης παραμονής στην εξουσία) δεν κέρδισε τα τελευταία τρία χρόνια στην Ευρώπη χωρίς έλεγχο βάθους της προεκλογικής ατζέντας και χωρίς σαφές και επιθετικό στίγμα για τους στόχους της επόμενης κυβερνητικής θητείας. Η πολιτική στροφή της 7ης Μαρτίου και η άνοδος της Ν.Δ. στην εξουσία εξηγούνται κυρίως από τη μακρόχρονη δυσανεμία μιας ευρύτατης μερίδας του εκλογικού σώματος απέναντι στο ΠΑΣΟΚ και τις κυβερνήσεις του. Εξηγούνται από τις αρνητικές προς το ΠΑΣΟΚ «εκτιμήσεις επίδοσης» της

πλειοψηφίας της κοινής γνώμης. Εξηγούνται και από τις γενικότερες πολιτικές συνθήκες (επιθυμία αλλαγής). Εξηγούνται όμως και από τις αδυναμίες πολιτικής (όχι επικοινωνίας) του επιτελείου του ΠΑΣΟΚ: από την τελική αδυναμία του (μετά, και όχι πριν, το Συνέδριο και την εκλογή του νέου Προέδρου) να αλλάξει τους όρους του δημόσιου διαλόγου, να επιτύχει έναν έλεγχο βάθους της εκλογικής ατζέντας και, συνεπώς, να μειώσει τη σημασία της «κόπωσης» ή των «εκτιμήσεων επίδοσης». Από τη τελική αδυναμία του να εντάξει τις όποιες καινοτόμες ιδέες που διατύπωσε σε ένα σχέδιο τετραετίας και, συνεπώς, να μετατρέψει τις «εκλογές τιμωρίας» σε «εκλογές προσδοκίας» (όροι του Η. Νικολακόπουλου).

¹⁹ Η εικόνα της «αλλαγής» αλλά και της «ασάφειας» που χαρακτήριζε – στα μάτια της κοινής γνώμης – την προεκλογική πολιτική του ΠΑΣΟΚ προκύπτει και από συμπεράσματα προεκλογικών focus groups (βλ. Λούλινς, 252-253, 265).

²⁰ Η μεγάλη διαφορά υπέρ της Ν.Δ. διαμορφώθηκε κατά τις τελευταίες δύο εβδομάδες πριν τις εκλογές, κυρίως μετά το debate. Συνεπώς, δεν οφείλεται στην συμπεριφορά των λεγόμενων «αναποφάσιστων». Οι «αναποφάσιστοι» που διαμόρφωσαν την επιλογή τους στην τελευταία εβδομάδα ψήφισαν σε ποσοστό 41.9% το ΠΑΣΟΚ και σε ποσοστό 40.7% τη Ν.Δ., ενώ όσοι αποφάσισαν την ίδια την ημέρα της εκλογικής αναμέτρησης υποστήριξαν το ΠΑΣΟΚ σε ποσοστό 40.6% και τη Ν.Δ. σε ποσοστό 40% (exit poll της Κάπα Research). Τα ανωτέρω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από το exit poll της VPRC, το οποίο δείχνει μια μεγαλύτερη υπέρ του ΠΑΣΟΚ διαφορά. Εάν όσοι αποφάσισαν την τελευταία στιγμή ενίσχυσαν – έστω και λίγο – το ΠΑΣΟΚ και, εναργώς περισσότερο, τα μικρότερα κόμματα (κυρίως το ΔΗΚΚΙ, τον ΣΥΝ, και το ΚΚΕ), αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η πλειοψηφία τους προερχόταν από το χώρο της κεντροαριστεράς. Το πρόβλημα των αναποφάσιστων είναι σε κάθε περίπτωση δυσεπίλυτο και η προσέγγιση του απαιτεί σύνθετες αναλύσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ

1. Τα αίτια της ήττας

1. Οι πρόωρες εκλογές στη Δανία και οι πρόωρες εκλογές με ταυτόχρονη αλλαγή ηγεσίας στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα αποτύπωσαν τη θέληση των σοσιαλδημοκρατικών επιτελείων να αλλάξουν με ισχυρές κινήσεις τους δυσμενείς πολιτικούς συσχετισμούς. Οι κινήσεις αυτές, ανεξαρτήτως της τελικής αποτελεσματικότητάς τους, αποτελούν επιβεβαίωση της θέσης που αναπτύχθηκε στην αρχή της μελέτης, ότι δηλαδή τα σύγχρονα σοσιαλιστικά κόμματα συγκροτούνται περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν ως πολιτικές επιχειρήσεις και ότι ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό της φυσιγνωμίας τους είναι η τακτική και στρατηγική ευελιξία. Για τα κόμματα αυτά, των οποίων η ταυτότητα είναι λιγότερο ιδεολογική και περισσότερο πολιτική και προγραμματική, είναι φυσικό η τακτική και στρατηγική ευελιξία να εκδηλώνεται με μεγαλύτερη έμφαση ενόψει του ενδεχομένου ενός αρνητικού εκλογικού αποτελέσματος. Και στις τρεις περιπτώσεις που εξετάστηκαν προηγουμένως, τα κομματικά επιτελεία κινήθηκαν ευέλικτα, πήραν δυναμικές πρωτοβουλίες, και υιοθέτησαν επιθετικές εκλογικές στρατηγικές, με σκοπό να ανατρέψουν το δυσμενή συσχετισμό δύναμης. Μεταξύ των τριών, το ΠΑΣΟΚ ήταν το κόμμα που ανακάτεψε περισσότερο τα χαρτιά, όχι τόσο γιατί και άλλαξε ηγέτη και προκάλεσε πρόωρες εκλογές (στην Πορτογαλία, η αλλαγή ηγεσίας ήταν προδιαγε-

γραμμένη, μετά την ήττα στις τοπικές εκλογές), όσο γιατί υιοθέτησε ένα στυλ εκλογικής εκστρατείας ιδιαίτερα «περιεκτικό» (σε πολλά επίπεδα: πολιτική τακτική ηγετικό προφίλ, επικοινωνιακά «χτυπήματα», οργανωτική αλλαγή) και, ταυτόχρονα, ιδιαίτερα τολμηρό, έως ορμητικό.

2. «Πολύ συχνά, όταν μια κυβέρνηση αντιμετωπίσει με επιτυχία ένα συναινετικό διακύβευμα (παράδειγμα η οικονομία), επιτυγχάνει το καλύτερο εκλογικό της αποτέλεσμα στο τέλος της πρώτης θητείας της... Μετά την πρώτη επανεκλογή, η εκλογική επιρροή (της κυβέρνησης) ακολουθεί μία σταθεροποιητική-πτωτική τροχιά» (Martin, 110-111). Η διαπίστωση του γάλλου εκλογολόγου Pierre Martin φαίνεται να επιβεβαιώνεται στην περίπτωση του ΠΑΣΟΚ, του ΠΣΚ αλλά και στην περίπτωση των Δανών Σοσιαλδημοκρατών. Το ΠΑΣΟΚ, αφού πέτυχε να διαχειριστεί με επιτυχία ένα μεγάλο συναινετικό θέμα πολιτικής (την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, που ολοκληρώθηκε με την ένταξη στη ζώνη του ευρώ)²¹, αφού κέρδισε με ποσοστό υψηλότερο του 1996 τις εκλογές του 2000, αφού διείσδυσε εκλογικά σε τμήμα της εκλογικής δεξαμενής της Δεξιάς, ακολούθησε πτωτική τροχιά. Ταυτόχρονα, βρέθηκε αντιμέτωπο με ένα κενό προοπτικής, με το δυσαναπλήρωτο κενό που δημιούρ-

²¹ Συναινετικά θέματα πολιτικής είναι εκείνα τα οποία αφορούν στόχους που συγκεντρώνουν μια μεγάλη συμφωνία ευρύτερου φάσματος πολιτικών δυνάμεων (όπως η καλή πορεία της οικονομίας, η αντιμετώπιση της ανεργίας, της διαφθοράς κ.λπ.). Η διαφοροποίηση της ψήφου σε σχέση με αυτά προκύπτει συνήθως είτε από τη διαφορετική βαρύτητα που αποδίδουν τα κόμματα στα εν λόγω θέματα είτε από τις διαφορετικές μεθόδους αντιμετώπισης που προτείνουν, είτε από την αποτελεσματικότητα ή μη των λύσεων που εφαρμόζουν (ιδιαίτερα τα κυβερνητικά). Μην συναινετικά διακυβεύματα θεωρούνται εκείνα που αναφέρονται σε μείζονες διαφύσεις στην κοινωνία, όπως ο ρόλος του κράτους στην οικονομία, η αναδιανομή του εισοδήματος, ο ρόλος της Εκκλησίας ή η στάση απέναντι στο μεταναστευτικό πρόβλημα. Η διαφοροποίηση της ψήφου σε σχέση με αυτά τα θέματα προκύπτει συνήθως από τη σχέση ανταπόκρισης που υπάρχει ή δεν υπάρχει ανάμεσα στις θέσεις του κόμματος και στις απόψεις των εκλογέων σε σχέση με τα θέματα αυτά (βλ. Freire, 782).

γησε η ίδια η επιτυχία του. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα Πορτογαλίας, αφού κατάφερε και αυτό να διαχειριστεί με επιτυχία το μεγάλο συναινετικό θέμα της ένταξης στην ΟΝΕ (και τα δύο μεγάλα κόμματα της πορτογαλικής πολιτικής σκηνής αντιμετώπισαν ως «σκληρή» δέσμευση το στόχο της ΟΝΕ), αφού κέρδισε με ποσοστό υψηλότερο του 1995 τις εκλογές του 1999 (44%, το υψηλότερο ποσοστό στην ιστορία του), αφού και αυτό διείσδυσε σε τμήμα της εκλογικής δεξαμενής της Δεξιάς (Lloyd-Jones, 117), δεν κατάφερε, κατά τη δεύτερη συνεχή κυβερνητική θητεία του (χωρίς πια το ευρωπαϊκό αντικείμενο στο κέντρο της πολιτικής ζωής), να δημιουργήσει την αίσθηση ότι έχει «κάτι σημαντικό» να προτείνει στη χώρα. Η εξασθένηση της επιρροής των δύο αυτών κυβερνητικών κομμάτων ήταν, συνεπώς, και φυσιολογική και αναμενόμενη. Οι πολίτες, έχοντας συνηθίσει σε μία «κατάσταση επιτυχίας», τη θεωρούν «φυσιική» και άρα παύουν να πιστώνουν στο απερχόμενο κυβερνητικό κόμμα την επιτυχία αυτή. Το ίδιο συνέβη και στη Δανία, με το θέμα «κατάσταση της οικονομίας». Και οι δανοί σοσιαλδημοκράτες έλαβαν το υψηλότερο ποσοστό τους το 1998 (35,9%) για να εισέλθουν, έκτοτε, σε πτωτική τροχιά (2001: 29,1%).

3. Μεταξύ των πολλών παραγόντων που επέτειναν την καθοδική τάση, θα αναφερθούμε αναλυτικότερα σε έναν, που τον θεωρούμε και τον πιο σημαντικό: τη μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία. Η μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία συνδυάστηκε, στην περίπτωση και του ΠΑΣΟΚ και σε αυτή του ΠΣΚ, με τη διαμόρφωση ενός δυσμενούς κλίματος για την κυβέρνηση, με αρνητικές κρίσεις για την οικονομία, με κατηγορίες για διαφθορά και κακή διαχείριση του δημοσίου χρήματος, με έντονη αμφισβήτηση της αποτελεσματικής λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού (στην Πορτογαλία περισσότερο από ό,τι στην Ελλάδα), με αμφισβήτηση της ικανότητας των κυβερνήσεων να επιλύσουν τα καθημερινά προβλήματα των πολιτών. Και στις δύο χώρες,

επίσης, οι κυβερνήσεις κατηγορήθηκαν για την άσκηση πολιτικής που ενδυνάμωνε τις περιφερειακές ανισότητες και ενίσχυε το «μοντέρνο» τμήμα της χώρας σε βάρος των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών (κυρίως αγροτικών). Και στις δύο χώρες οι σοσιαλιστές βρήκαν απέναντί τους την Εκκλησία (ορθόδοξη και καθολική, αντιστοίχως). Και στις δύο χώρες ένα σημαντικό τμήμα των λαϊκών στρωμάτων (στην Πορτογαλία: και ένα σημαντικότερο τμήμα της εργοδοσίας) είχε εγκαταλείψει, ήδη πριν από τις εκλογές της ήττας, τα σοσιαλιστικά κόμματα. Τα ανωτέρω διαμόρφωσαν ισχυρές αρνητικές αξιολογήσεις (στην Πορτογαλία περισσότερο από ότι στην Ελλάδα) για την γενική πολιτική επίδοση των αντίστοιχων κυβερνήσεων.

4. Η μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία, μετά την επίτευξη (και λόγω αυτής) του κεντρικού στόχου (στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία: ένταξη στην ΟΝΕ και εκσυγχρονισμός, στη Δανία: βελτίωση της οικονομίας και προστασία των κοινωνικών κεκτημένων), λειτούργησε άτυπα ως αρνητικός δείκτης, ένα είδος μεγα-δείκτη, που συμπεριλάμβανε (και συμπύκνωνε) κάθε είδους αρνητικές αξιολογήσεις για την κυβέρνηση. Η μακρά παραμονή στην εξουσία προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό –και στις τρεις χώρες– τη φορά του εκλογικού εκκρεμούς και την κυκλική αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων. Η «αλλαγή διακυβέρνησης», θέμα –και πλεονέκτημα– του κεντροδεξιού αντιπολιτευτικού πόλου, που και τα τρία κόμματα επεχείρησαν να εξουδετερώσουν μέσω των επιθετικών εκλογικών στρατηγικών τους, λειτούργησε, και στις τρεις περιπτώσεις, ως ένα είδος super-issue που προσδιόρισε εν τέλει το νόημα, και το αποτέλεσμα, της εκλογικής αναμέτρησης. Αυτό συνέβη περισσότερο στην Ελλάδα, κάπως λιγότερο στην Πορτογαλία και στη Δανία ίσως γιατί, αφενός, στην Ελλάδα η παραμονή στην εξουσία του ΠΑΣΟΚ ήταν πιο μακρόχρονη (σε σύγκριση με την Πορτογαλία) και, αφετέρου, στη Δανία η Δεξιά, με τη κυριαρχία της στο θέμα της μετανά-

στευσης, είχε ένα επιπρόσθετο σημαντικό θεματικό «όπλο» για να συσπειρώσει τους εκλογείς.

5. Εάν ένα κόμμα αντιπολίτευσης μπορεί, σε ευνοϊκές συνθήκες, να κερδίσει μια εκλογική αναμέτρηση χωρίς σαφή κυριαρχία στην εκλογική ατζέντα (περίπτωση της Ν.Δ. και του κεντροδεξιού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στην Πορτογαλία), ένα κυβερνητικό κόμμα, ιδιαίτερα ένα κόμμα με μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία, δεν μπορεί (ή μπορεί πολύ πιο δύσκολα). Ένα κυβερνητικό κόμμα με μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία πρέπει να έχει να προτείνει κάτι σημαντικό στη χώρα, να δώσει την εντύπωση ότι εισάγει τη χώρα σε μια νέα «φάση», σε ένα νέο πολιτικό κύκλο, που μόνο αυτό μπορεί να εκπροσωπήσει²². Είναι, συνεπώς, τα «μεγάλα θέματα» (big issues), οι «μεγάλες κεντρικές προτάσεις» που επηρεάζουν σε κρίσιμο βαθμό την εκλογική τύχη ενός επί μακρό διάστημα κυβερνητικού κόμματος. Ειδικότερα, η δανική περίπτωση δείχνει –με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο– ότι ούτε η συνολικά καλή κυβερνητική επίδοση ούτε η ισχυρή και δημοφιλής ηγεσία δεν αντισταθμίζουν το μειονέκτημα της μακρόχρονης παραμονής στην εξουσία και την απουσία «μεγάλων κεντρικών προτάσεων» για το μέλλον (δηλαδή για την επόμενη κυβερνητική θητεία). Εν απουσία ισχυρής πολιτικής και προγραμματικής καινοτομίας του απερχόμενου κυβερνητικού κόμματος, το θέμα της «αλλαγής διακυβέρνησης» τείνει να επιβληθεί ως κεντρικό στην εκλογική αναμέτρηση και, συνεπώς, τείνει να προσδιορίσει την έκβασή της. Η δανική περίπτωση (με πολλούς θετικούς δείκτες για τη σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση) υποδεικνύει, επίσης, πόσο δύσκολο ήταν για τους Πορτογάλους και Έλληνες Σοσιαλιστές, και τη νέα ηγεσία τους, να κερδίσουν την εκλογική μάχη, με δεδομένες τις αρνητικές αξιολογήσεις της

²² Από αυτή τη γωνία θέασης, η γενική στόχευση της εκλογικής στρατηγικής Παπανδρέου ήταν αναμφίβολα ορθή, ανεξαρτήτως του επιτυχούς ή μη τρόπου υλοποίησής της.

πολιτικής, αλλά και της οικονομικής επίδοσης των απερχομένων κυβερνήσεων. Σε αυτό το πλαίσιο το εκλογικό αποτέλεσμα του ΠΑΣΟΚ μπορεί να θεωρηθεί καλύτερο (το ΠΑΣΟΚ έχασε -3,24% σε σύγκριση με τις προηγούμενες εκλογές) του αποτελέσματος των δύο άλλων κομμάτων (-6,21% οι απώλειες για τους Πορτογάλους σοσιαλιστές, -6,8% για τους δανούς σοσιαλδημοκράτες). Ωστόσο, οι υψηλές προεκλογικές προσδοκίες που είχαν διαμορφωθεί δεν κατέστησαν δυνατή μια περισσότερο αποστασιοποιημένη και ρεαλιστική αποτίμηση της εκλογικής επίδοσης των ελλήνων σοσιαλιστών.

6. Ένα κόμμα με μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία έχει τις πιθανότητες εναντίον του. Για να κερδίσει τις επόμενες εκλογές, πρέπει να δημιουργήσει την πεποίθηση ότι «κάτι σπουδαίο» επιτελείται στη χώρα, πρέπει - επίσης - να υποσχεθεί «κάτι σπουδαίο» στη χώρα. Αυτό το «σπουδαίο» θα δώσει προοπτική στα επιμέρους, στα καθημερινά, μικρά κυβερνητικά επιτεύγματα και θα αφαιρέσει βαρύτητα από τις αποτυχίες ή τις ανεπάρκειες πολιτικής που συνοδεύουν την κυβερνητική δράση. Και τα τρία κόμματα που έγιναν αντικείμενο ανάλυσης σε αυτή την εργασία βρισκόνταν σε μια «καμπή». Οι επιτυχίες τους, και φυσικά οι αποτυχίες τους, είχαν δημιουργήσει την αίσθηση ενός κενού, ενός κύκλου που άγγιζε τα πολιτικά όρια του. Δεν ήταν πια καθόλου προφανές το διακύβευμα, ο μεγάλος στόχος (ή οι μεγάλοι στόχοι) της επόμενης κυβερνητικής θητείας· δεν ήταν προφανής τελικά η ιστορική προοπτική της εν εξελίξει κυβερνητικής θητείας τους. Αν στο κενό αυτό δεν απαντούσαν τα ίδια τα σοσιαλιστικά κόμματα, κάτι που θέσει ήταν δύσκολο, θα απαντούσε ο πολιτικός ανταγωνισμός, δηλαδή η Δεξιά. Όπερ και έγινε. Το ότι, ωστόσο, κανένα εκ των τριών κομμάτων δεν έφτασε στην εκλογική επιτυχία, παρά τη στρατηγική τόλμη που και τα τρία προεκλογικά επέδειξαν, υπογραμμίζει το μέγεθος και τις δυσχέρειες του εγχειρήματος.

7. Η επίδραση που ασκεί η ηγεσία στο εκλογικό αποτέλεσμα είναι δύσκολο να αξιολογηθεί, είναι όμως σημαντική και βαίνει αύξουσα με την πάροδο των ετών. Γενικότερα, όσο απουσιάζουν ή δεν είναι προφανείς οι διαφορές πολιτικής («clear policy proposals»), τόσο το κριτήριο της κυβερνητικής «επίδοσης» (performance issues), αλλά και της ηγεσίας, γίνεται σημαντικότερο. Εντούτοις, είναι αξιοσημείωτο ότι και στις τρεις περιπτώσεις οι ηττημένοι των εκλογών ήταν ηγέτες με καλή προσωπική εικόνα και καλή ή υψηλή δημοτικότητα (κατά τεκμήριο, όχι χαμηλότερη των ανταγωνιστών τους). Στην Πορτογαλία, τη Δανία και την Ελλάδα, η σχετικά δημοφιλής ηγεσία των σοσιαλιστικών κομμάτων δεν αποδείχτηκε επαρκής για την εξασφάλιση της εκλογικής πρωτοκαθεδρίας. Ο ρόλος του ηγέτη έχει πράγματι και αναμφισβήτητη ενισχυθεί, δεν αποτελεί όμως, τουλάχιστον στα κοινοβουλευτικά συστήματα των χωρών της Δ. Ευρώπης, τον κρίσιμο, καθοριστικό παράγοντα (με την εξαίρεση ειδικών περιστάσεων), που προσδιορίζει την έκβαση μιας εκλογικής μάχης.

Εντούτοις, πρέπει σε κάθε περίπτωση να τονιστεί ότι είναι ιδιαίτερα δυσχερές η αποτίμηση της «ηγετικότητας», του πραγματικού ρόλου της ηγεσίας. Συχνότατα, στις εκτιμήσεις της κοινής γνώμης για την ηγεσία (καταλληλότερος πρωθυπουργός, δημοτικότητα αρχηγού κ.λπ.), όπως επίσης στις απαντήσεις των ερωτώμενων για το πόσο επηρέασε η εικόνα των πολιτικών αρχηγών την επιλογή της ψήφου, υπεισέρχονται άλλοι παράγοντες (όπως η αξιολόγηση της γενικής πολιτικής επίδοσης ενός κόμματος, ή της οικονομικής επίδοσης, εάν το κόμμα είναι κυβερνητικό), και συνεπώς η «καθαρή» επιρροή που ασκεί το πρόσωπο του ηγέτη στο εκλογικό αποτέλεσμα, δεν είναι δυνατό να μετρηθεί επακριβώς²³. Επιπλέον, έχει αποδειχτεί από διεθνείς μετρήσεις, ότι η προσωπικότητα του ηγέτη επηρεάζει σημαντικά το εκλογικό αποτέ-

²³ Στην Ελλάδα παρατηρείται μια συστηματική υπερεκτίμηση της πολιτικής σημασίας των απαντήσεων που αφορούν το ερώτημα για τον «καταλληλότερο πρωθυπουργό».

λεσμα σε περιπτώσεις οριακών εκλογικών αναμετρήσεων (όπως ήταν, στην Ελλάδα, εκείνη του 2000) και λιγότερο σε περιπτώσεις όπου η διαφορά ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο κόμμα είναι μεγάλη.

8. Η έρευνα έδειξε ότι η επικοινωνιακή επιδεξιότητα, οι κινήσεις κορυφής (αλλαγή στα πρόσωπα, εκμετάλλευση του γεγονότος και των περιστάσεων), οι «έξυπνες», δηλαδή, επικοινωνιακές και πολιτικές επιλογές, βελτιώνουν το γενικό πολιτικό κλίμα αλλά και την εκλογική επίδοση ενός κόμματος. Συνήθως όμως δεν επαρκούν για να του δώσουν την εκλογική νίκη. Στην εισαγωγή του ανά χείρας κειμένου τονίστηκε ότι οι εκλογικές αναμετρήσεις σε Δανία, Πορτογαλία και Ελλάδα θα έκριναν το εάν οι επιτελικές κινήσεις της τελευταίας στιγμής θα ήταν σε θέση να αναστρέψουν τάσεις της κοινής γνώμης που είχαν επιβεβαιωθεί με επιμονή και διάρκεια στον μακρό χρόνο. Και στις τρεις περιπτώσεις, οι μακροχρόνιες τάσεις νίκησαν τις βραχυχρόνιες κινήσεις. Το αποτέλεσμα των εκλογών έδειξε ότι η κοινή γνώμη δεν είναι τόσο ευμετάβολη όσο τα πολιτικά επιτελεία συχνά θεωρούν. Έδειξε, επίσης, ότι η τακτική τόλμη δεν επαρκεί εάν δεν συνδυαστεί με έναν έλεγχο βάθους της εκλογικής ατζέντας: με την ανάδειξη από το κόμμα των ισχυρών ιδεών και θεμάτων της επόμενης κυβερνητικής θητείας και την επιβολή τους ως κεντρικών προεκλογικών διακυβευμάτων (issues). Από την άλλη, βέβαια, η τριπλή αποτυχία των σοσιαλιστών στις ανωτέρω χώρες δείχνει (εάν κανείς δεν αρκестεί σε εύκολες όσο και σωστές διαπιστώσεις περί ανεπάρκειας των επιτελείων) ότι η μακρόχρονη παραμονή στην εξουσία οδηγεί σε ένα είδος προγραμματικής «εξάντλησης» των κυβερνητικών κομμάτων, γεγονός που καθιστά δυσχερή την προγραμματική καινοτομία και - κατά συνέπεια - τον «έλεγχο βάθους» της εκλογικής ατζέντας.

9. Ας επιτραπεί μια παρέκβαση. Η έστω και απλή (μη συστηματική) παρατήρηση εκλογικών αναμετρήσεων

σε χώρες που δεν είναι αντικείμενο αυτής της εργασίας φαίνεται να επιβεβαιώνει τη θέση για τη μεγάλη σημασία που έχουν οι «κεντρικές προτάσεις» πολιτικής για τον έλεγχο της προεκλογικής ατζέντας. Μετά την ήττα των ισπανών Σοσιαλιστών στις εκλογές του 2000, ο ισπανός συγγραφέας M.B. Μονταλμπάν έγραψε ότι η Αριστερά έχασε γιατί «δεν είχε ισχυρές ιδέες. Η «συμμαχία της Αριστεράς» δεν μπόρεσε να παρουσιάσει μια ισχυρή ιδέα απέναντι στην εξίσου ισχυρή αλλά απλουστευτική ιδέα του Jose Maria Aznar ότι η κυβέρνηση του έκανε μόνο καλά πράγματα τα τέσσερα τελευταία χρόνια» (παρατίθεται σε Τριανταφύλλου, Σταθοπούλου, 57). Πράγματι, στις χώρες όπου κυριάρχησε η ατζέντα της Κεντροδεξιάς οι σοσιαλιστές επίσης ηττήθηκαν: Ισπανία (2000), Ιταλία (2001) και Γαλλία (2002). Αντιθέτως, οι Σοσιαλιστές κέρδισαν τη μάχη σε εκείνες ακριβώς τις χώρες που επέβαλαν ως κεντρικά τα δικά τους θέματα καμπάνιας (2001: Μ. Βρετανία, 2002: Σουηδία, 2003: Βέλγιο). Σε δύο περιπτώσεις (Γερμανία, Ισπανία), η ικανότητα τους να επιλύσουν συγκεκριμένα προβλήματα που εμφανίστηκαν στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου (οι πλημμύρες στη Γερμανία το 2002) ή η ανικανότητα των αντιπάλων τους να αντιμετωπίσουν έκτακτα προβλήματα (η μεγάλη τρομοκρατική επίθεση στην Ισπανία το 2004) συνέβαλαν - όπως συνέβαλε και η στάση τους απέναντι στον πόλεμο στο Ιράκ - στις in extremis εκλογικές νίκες των Σοσιαλιστικών Κομμάτων (Pulzer, Ramiro). Εντούτοις, ακόμη και στην Γερμανία (2002) και στην Ισπανία (2004) όπου η νίκη της τελευταίας στιγμής των Σοσιαλιστών σε σημαντικό βαθμό οφειλόταν, στην πρώτη περίπτωση, στο αποτελεσματικό crisis management (πλημμύρες) των Σοσιαλδημοκρατών, και στη δεύτερη, στο αναποτελεσματικό crisis management (τρομοκρατική επίθεση) της Κεντροδεξιάς του Αθνάο, η νίκη δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την εναντίωση, τόσο των γερμανών όσο και των ισπανών Σοσιαλιστών, στην αμερικανική πολιτική στο Ιράκ. Τα

έκτακτα γεγονότα και η αντιπολεμική στάση είχαν ως συνέπεια οι γερμανοί Σοσιαλδημοκράτες και οι ισπανοί Σοσιαλιστές να ελέγξουν –πολιτικά, όχι επικοινωνιακά– την θεματική της εκλογικής εκστρατείας και να επιτύχουν μια εκλογική νίκη που και στις δύο περιπτώσεις, για διαφορετικούς λόγους, φάνταζε ιδιαίτερα δύσκολη.

10. Στις ευρωεκλογές του 2004 οι Σοσιαλιστές στην Πορτογαλία, με 44,5%, και οι Σοσιαλδημοκράτες στη Δανία, με 32,5%, αναδείχθηκαν εκ νέου πρώτη δύναμη στη χώρα τους, επιτυγχάνοντας δύο μεγάλες εκλογικές νίκες (Πορτογαλία: +1,4% σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1999, Δανία: +16% σε σχέση με το 1999). Στην Ελλάδα, η δεύτερη θέση του ΠΑΣΟΚ στις ευρωεκλογές του 2004 είναι φυσιολογική, καθώς οι εκλογείς, όταν οι ευρωεκλογές ακολουθούν χρονικά εκ του σύνεγγυς τις βουλευτικές εκλογές, τείνουν να επιβεβαιώσουν το αποτέλεσμα των εθνικών εκλογών και να αναnevώσουν την εμπιστοσύνη τους στην νέα και πρόσφατα εκλεγμένη κυβέρνηση. Η σύντομη αλλαγή της φοράς του εκλογικού εκκρεμούς (3 χρόνια μετά τις βουλευτικές εκλογές στη Δανία, 2 μόλις χρόνια μετά τις βουλευτικές εκλογές στην Πορτογαλία) είναι ενδεικτική και του ιδεολογικού «ελλείμματος» της κεντροδεξιάς και της μεγάλης ικανότητας «προσαρμογής» των Σοσιαλιστών.

Πράγματι, η νέα Δεξιά, σε αντίθεση με τη Δεξιά της δεκαετίας του 80, στερείται φαντασίας και νέων ιδεών, στερείται νεωτεριστικών προτάσεων. Χαρακτηρίζεται, όπως έγραψαν οι Financial Times, από «παράλυση πρωτότυπης σκέψης». Στερείται, επίσης, ιδεολογικής συνοχής. Το πολιτικό της στίγμα είναι –σε σύγκριση με την όχι μακρινή δεκαετία του 90– ακραία πολυσυλλεκτικό, χωρίς πολιτική πυκνότητα και βάθος, αμφιλεγόμενο και αβέβαιο. Η δε υιοθέτηση εκ μέρους της του θέματος της «αλληλεγγύης» και της υπεράσπισης των εκτός αγοράς εργασίας, θέμα που ιστορικά προέρχεται από το αριστερό οπλοστάσιο, έχει εν μέρει (αν

και μόνον εν μέρει) ρητορικό χαρακτήρα, καθώς δεν στηρίζεται από την πολιτική παράδοση των Κεντροδεξιών κομμάτων και δεν εντάσσεται συνεκτικά στο όλο «μείγμα» προγραμματικών-ιδεολογικών επιλογών τους. Η συχνά επιτυχημένη εκλογική ενοποίηση αντιφατικών και δυσαρεστημένων πελατειών δεν καθιστά τα σημερινά Κεντροδεξιά κόμματα δυνάμεις ιδεολογικά ηγεμονικές και εκλογικά στέρεες. Από την άλλη, τα Σοσιαλιστικά κόμματα, χαρακτηρίζονται, ήδη από την δεκαετία του 70, από αυξημένη εκλογική αστάθεια. Χάρη όμως στην ενίσχυση της «προσαρμοστικότητάς» τους (που οφείλεται στην ενδυνάμωση της ηγεσίας, στην εξασθένιση του δεσμού με τα συνδικάτα και στην απουσία ισχυρών ιδεολογικών δεσμεύσεων) είναι σε θέση, με εύκαμπτες στρατηγικές απαντήσεις, να αντισταθμίζουν σχετικά γρήγορα την όποια εκλογική αδυναμία τους. Η στρατηγική ευελιξία είναι ένα από τα πλέον κρίσιμα διακριτικά γνωρίσματα των σημερινών Σοσιαλιστικών κομμάτων («αριστερών» και «δεξιών», του Βορρά και του Νότου), κάτι που καταγράφηκε με ενάργεια στις περιπτώσεις της Δανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας. Εάν τα ευρωπαϊκά Σοσιαλιστικά κόμματα είναι σήμερα εκλογικά ασταθέστερα από ότι ήταν στο παρελθόν, η ιδέα ότι διέρχονται εκλογική κρίση είναι ένας μύθος που δεν στηρίζεται στα πραγματικά εκλογικά δεδομένα (Delwit, 2004β, 63-87).

Σημαίνουν τα πιο πάνω, και ιδιαίτερα η ταχεία ανάκαμψη των δανών σοσιαλδημοκρατών και των πορτογάλων Σοσιαλιστών, ότι η ίδια εξέλιξη θα υπάρξει και στην Ελλάδα; Στην Ελλάδα, η κόπωση από την μακρόχρονη παραμονή του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία υπήρξε μεγαλύτερη από ότι στις δύο άλλες χώρες, όπως υπήρξε μεγαλύτερη και ισχυρότερη η «σύνδεση» του ΠΑΣΟΚ με ένα τμήμα του οικονομικού κατεστημένου. Τα δύο αυτά στοιχεία καθιστούν δυσχερέστερη την εκλογική ανάκαμψη του ΠΑΣΟΚ. Το ΠΑΣΟΚ είναι ένα από τα πιο στέρεα, από εκλογική άποψη, κόμματα στην Ευρώπη, και εμφανώς πιο σταθερό, ως προς τις εκλογικές

του επιδόσεις, και από τους πορτογάλους Σοσιαλιστές και από τους δανούς Σοσιαλδημοκράτες. Όμως, ο δρόμος της εκλογικής ανάκαμψης θα είναι μάλλον μακρύς και δύσκολος. Και θα εξαρτηθεί, σε μεγάλο βαθμό, από την ικανότητα του ΠΑΣΟΚ να διαμορφώσει μια πειστική προγραμματική εναλλακτική λύση.

2. Σε αναζήτηση προγραμματικής καινοτομίας

ΣΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΚΑΘΕ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ αναμέτρησης υπεισέρχονται πολλοί παράγοντες: οι προτάσεις πολιτικής, οι ηγέτες, οι κομματικές οργανώσεις, το διάστημα παραμονής στην εξουσία ή στην αντιπολίτευση, οι επικοινωνιακές κινήσεις, πολλά μικρά και μεγάλα γεγονότα που επηρεάζουν το πολιτικό κλίμα και το περιεχόμενο της αναμέτρησης. Κάθε εκλογική αναμέτρηση είναι μοναδική. Και όλοι οι ως άνω παράγοντες έχουν ένα ρόλο, ασκούν μια επιρροή, διαφορετική ανάλογα με την εκλογική «στιγμή», διαφορετική ανάλογα με τη χώρα. Το πολιτικό πλαίσιο – το οποίο αλλάζει από χώρα σε χώρα και στην ίδια χώρα από μέρα σε μέρα και από γεγονός σε γεγονός, δεν είναι ένας παράγοντας που μπορεί να «μετρηθεί». Γι' αυτό δεν υπάρχουν κανόνες και οδηγοί που εξασφαλίζουν τη νίκη και προφυλάσσουν από την ήττα. Μία εκστρατεία άκρως αποτελεσματική σε μια χώρα μπορεί να αποδειχτεί εκστρατεία ήττας σε μια άλλη. Το μόνο σίγουρο σ' αυτή την αβέβαιη εξίσωση των εκλογικών εκστρατειών είναι ότι το «κοινό» γνωρίζει να «διαβάσει» τις επιλογές των κομματικών επιτελείων και ξέρει να αποκωδικοποιεί τα πολιτικά δρώμενα. Ξέρει πως τα κόμματα υπάρχουν εν όψει κάποιου σκοπού, είναι θεσμοί προσανατολισμένοι στην επίλυση προβλημάτων. Το «κοινό» τελικά αξιολογεί την πολιτική ικανότητα των κομμάτων, δηλαδή την ικανότητα τους να «επιλύουν προβλήματα» και να προσανατολίζουν την εξέλιξη της κοινωνίας σύμφωνα με τους σχεδιασμούς τους.

Εάν η ιδέα, όπως τονίστηκε προηγουμένως, ότι τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα διέρχονται εκλογική κρίση είναι ένας μύθος που δεν στηρίζεται στα εκλογικά δεδομένα, η κρίση κύρους και φερεγγυότητας των σοσιαλιστικών κομμάτων (και όχι μόνον αυτών) είναι πραγματική. Η δυσθυμία και ο κορεσμός απέναντι στα κόμματα εντοπίζονται σε όλα τα κομματικά συστήματα των δυτικοευρωπαϊκών χωρών²⁴. Η σημερινή αναξιοπιστία των κομμάτων κυβερνητικής κλίσης (σοσιαλιστικών και μη) συνδέεται προπάντων με το έλλειμμα αποτελεσματικότητας (κυρίως κοινωνικής, και λιγότερο τεχνοκρατικής) των πολιτικών που ασκούν. Από τα μέσα της δεκαετίας του 70, η εγκατάλειψη των κεντρικών πολιτικών, η διεθνοποίηση των αγορών και των οικονομικών καταναγκασμών, έχουν καίρια υποσκάψει την πολιτική ικανότητα των κομμάτων, δηλαδή τη δυνατότητα τους να προσανατολίζουν την εξέλιξη της κοινωνίας σύμφωνα με τους σχεδιασμούς τους. Έτσι, το έλλειμμα ισχύος (και η αλλαγή ρόλου) του κράτους – στο πλαίσιο της «παγκοσμιοποίησης» – έχει σε μεγάλο βαθμό μετατραπεί σε έλλειμμα ισχύος των κομμάτων. Ιδιαίτερα, τα μεγάλα κόμματα της κεντροαριστεράς αδυνατούν, σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης (αλλά και αυξημένης πολυπλοκότητας των κοινωνιών), να προτείνουν ένα αποτελεσματικό σχέδιο για τους πολλούς, για τους αδικημένους, για εκείνους που αισθάνονται «συντριπτικά αδύναμοι». Το πρόβλημα των σημερινών σοσιαλιστικών κομμάτων δεν είναι τόσο (όπως συχνά υποστηρίζεται ή υπονοείται) ο μετασχηματισμός τους σε εξουσιαστικούς μηχανισμούς αποκομμένους από το κοινωνικό σώμα (είναι εν μέρει και αυτό, ιδιαίτερα για τα μεγάλα κυβερνητικής κλίσης κόμματα), αλλά μάλλον το αντίθετο: είναι η αδυναμία τους να λειτουργήσουν ως αποτελεσματικοί εξουσιαστικοί μηχανισμοί, δηλαδή ως μηχανισμοί αποτελεσματικής επίλυσης προβλη-

²⁴ Για μια εκτενή συζήτηση του θέματος, βλ: Ηλίας Κατσούλης «Η απαξίωση των κομμάτων και το παράδοξο της ανάπτυξης», σε Η. Κατσούλης (επιμ.), Νέα Σοσιαλδημοκρατία, Αθήνα, Σιδέρης, 2002, κυρίως σσ 15-60.

μάτων, που τα αποκόπτει από το κοινωνικό σώμα²⁵.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ειδικότερα, το καθεστώς της μακροοικονομικής πολιτικής που θεμελιώνεται στη λογική της σταθερότητας των τιμών και των νεοφιλελεύθερων επιλογών είναι σήμερα κεντρικό και αποτελεί το «περιβάλλον» εντός του οποίου διαμορφώνονται και ασκούνται οι εθνικές μακροοικονομικές πολιτικές. Είναι τόσο κεντρικό όσο ήταν κεντρικό το καθεστώς του Κεϋνσιανισμού και του κεϋνσιανού κράτους πρόνοιας της πρώτης (χρυσής) μεταπολεμικής περιόδου (Ross, Minda, 1). Η ευθύνη, θετικά χθές, αρνητικά σήμερα, των σοσιαλδημοκρατών (ιδιαίτερα: εκείνων που προέρχονται από τα μεγάλα κράτη της ΕΕ) είναι μεγάλη για την εγκαθίδρυση ενός τέτοιου τύπου καθεστώτος. Ωστόσο, και ανεξαρτήτως των παραγόντων που το διαμόρφωσαν, το νέο οικονομικό περιβάλλον περιορίζει σημαντικά την προγραμματική ελευθερία και αυτονομία των εθνικών σοσιαλιστικών κομμάτων. Οι ευρωπαίοι σοσιαλιστές, εάν επιδιώκουν, όπως διαβιβάζουν, να ανανεώσουν τη σχέση τους με τα λαϊκά στρώματα, εάν επιδιώκουν να περισώσουν το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο (στην Ελλάδα και στη Νότια Ευρώπη: να το βελτιώσουν), «θα χρειαστεί για να το επιτύχουν να είναι περισσότερο εφευρετικοί από ότι η Κεντροδεξιά» (Ross, Minda, 29). Η προγραμματική καινοτομία σε συνθήκες περιορισμένης προγραμματικής αυτονομίας είναι το «πάζλ» που καλούνται να επιλύσουν τα σύγχρονα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Η λύση που θα δώσουν θα προσδιορίσει και την ταυτότητα τους και την εκλογική τους αποτελεσματικότητα.

Το ερώτημα για τα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στην αρχή του νέου αυτού αιώνα, για κόμματα που

φέρουν εντός τους τις κατακτήσεις αλλά και την κόπωση και, συχνά, την αρτηριοσκλήρωση, της προηγούμενης διαδρομής, το ερώτημα λοιπόν για τα σημερινά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είναι το εξής: Ποια ανάγκη καλούνται να εκφράσουν σήμερα, ποια κοινωνική-πολιτική απξέντα εκπροσωπούν, με ποιες ιδέες και, προπάντων, με ποιες πράξεις θα αναθερμάνουν τη σχέση τους με τις λαϊκές τάξεις και, εν γένει, με το εκλογικό σώμα; Στη βάση ποιών προγραμματικών και ιδεολογικών επιλογών θα επιδιώξουν να επιβεβαιώσουν και να ενισχύσουν τη κεντρική θέση τους στα πολιτικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών;

²⁵ Υπό μία έννοια, η ανάλυση του Η. Κατσούλη (ο οποίος υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό την προσέγγιση του Ν. Luhmann) καταλήγει σε ένα αντίστοιχο συμπέρασμα. Η θεώρηση των κομμάτων ως «συστημάτων αυξημένης επιχειρησιακής κλειστότητας» στο εσωτερικό περίπλοκων κοινωνιών (ο.π., 48, 55 και, κυρίως, 56) και η μείωση της «κυβερνητικής ικανότητας» τους (προϊόν της «λειτουργικής διαφοροποίησης» των συστημάτων κλπ.) οδηγεί στη δυσaréσκεια και δυσθυμία των πολιτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Andersen J. G., «The general election in Denmark, November 2001», *Electoral Studies*, 22, 2003.
- Bille L., «Denmark», *European Journal of Political Research*, 41, nos 7-8, Δεκέμβριος 2002.
- Cole A., «A strange affair: The 2002 Presidential and Parliamentary Elections in France», *Government and Opposition*, 37, no3, καλοκαίρι 2002.
- Delwit P.(α), «La social-démocratie européenne et le monde des adhérents, La fin du parti communauté ?» σε Delwit P., *Où va la social-démocratie européenne ?* Βρυξέλλες, Editions de l'Université de Bruxelles, 2004
- Delwit P.(β), «Les évolutions électorales de la social-démocratie européenne», σε Delwit P., *Où va la social-démocratie européenne ?* Βρυξέλλες, Editions de l'Université de Bruxelles, 2004
- Freire A., «Issue Voting in Portugal: The 2002 Legislative Elections», *West European Politics*, vol. 27, 5, Νοέμβριος 2004.
- Freire A., Lobo M. C., «The Portuguese 2002 Legislative Elections», *West European Politics*, 25, no4, Οκτώβριος, 2002.
- Κατσούλης Η., «Η απαξίωση των κομμάτων και το παράδοξο της ανάπτυξης», σε Η. Κατσούλης (επιμ.), *Νέα Σοσιαλδημοκρατία*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002
- Lazar M., «La social-démocratie européenne à l'épreuve de

- la réforme», *Esprit*, no 251, Μάρτιος-Απρίλιος, 1999.
- Léonard Y., Pereira V., «Portugal: la chute de la maison Guterres» σε Grosser A. (edit.), *Les pays d'Europe occidentale*, édition 2002, Παρίσι, Les études de La documentation Française, 2002.
- Lloyd-Jones S., «The 1999 parliamentary elections and 2001 presidential elections in Portugal», *Electoral Studies*, 21, 2002.
- Lobo, M.C., *The impact of party leaders on the outcome of the 2002 Portuguese Legislative Elections: Choosing between relatively unpopular candidates*, Paper prepared for the International Conference Portugal a Votos I, 27-28 February 2002, First Draft.
- Λούλης Γ., *Το τέλος μιας κυριαρχίας, Πώς και γιατί το ΠΑΣΟΚ έχασε τις εκλογές*, Αθήνα, Λιβάνης, 2004
- Magone J., «Portugal», *European Journal of Political Research*, 41, nos 7-8, 2002
- Magone J., «Portugal», *European Journal of Political Research*, 42, 2003.
- Martin P., *Comprendre les évolutions électorales. La théorie des réalignements revisitée*, Παρίσι, Presses de Sciences Po., 2000
- Μαυρίης Γ., «2000-2003: η μεγάλη ανατροπή», *Καθημερινή*, 5.10.2003.
- Moschonas G., *In the Name of Social Democracy, The Great Transformation: 1945 to the Present*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη, Verso, 2002.
- Moschonas G., «Le Parti Socialiste Européen » στο *Dictionnaire des élections européennes*, Πανεπιστήμιο Στρασβούργου, 2005 (υπό δημοσίευση)
- Νικολακόπουλος Η., «Ανοικτός ο εκλογικός ανταγωνισμός», *ΤΑ ΝΕΑ*, 19-1-2004

- Norris P., «Political Communications» in Dunleavy P., Gamble A.,
- Holliday I., Peele G., *Developments in British Politics 5*, Λονδίνο, Macmillan, 1997.
- Orengo P., «Danemark: l'année du grand bouleversement», σε Grosser A. (edit.), *Les pays d'Europe occidentale*, édition 2002, Παρίσι, Les études de La documentation Française, 2002.
- Panebianco A., *Political Parties, Organization and Power*, Cambridge University Press, 1988
- Παππάς Τάκης, «Το τέλος του χαρισματικού; Πολιτική κρίση, χαρισματική ηγεσία και δημοκρατία στην Ελλάδα του 20ου αιώνα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 19, Μάιος 2002.
- Pulzer P., «The German Federal Elections of 2002», *West European Politics*, vol. 26, Απρίλιος 2003.
- Qvortrup M., «The Emperor's New Clothes: The Danish General Election, 20 November 2001», *West European Politics*, 25, no2, Απρίλιος 2002.
- Ramiro L., «The 2004 Spanish General Elections», *EPERN Election Briefing Paper* no 14.
- Ross G., Martin A., *European Social Democracy and Monetary Integration*, Paper, www.nd.edu/nanovic/events/ross.pdf.
- Sotiropoulos D., *The Panhellenic Socialist Movement (PASOK), 1974-2004*, Friedrich Ebert Stiftung, 2005 (υπό έκδοση).
- Τριανταφύλλου Μ., Σταθοπούλου Ε., *Οι εκλογές στην Ευρώπη 2002-2004*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, πανεπιστημιακή εργασία (επιστημονικός υπεύθυνος: Γ. Μοσχονάς), 2003.
- Verney, S., *The End of Socialist Hegemony: Europe and the Greek Parliamentary Election of 7th March*

2004, EPERN Working Paper, no 15, Sussex European Institute, 2004.

Voerman G., «Le paradis perdu. Les adhérents des partis sociaux-démocrates d'Europe occidentale 1945-1995» in Lazar M., *La gauche en Europe depuis 1945*, Paris, PUF, 1996.

Zolo D., 1992, *Democracy and Complexity*, Polity Press, Cambridge.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΛΟΓΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΕΛΛΑΔΑ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2004		
	2004	Μεταβολή από 2000
N.Δ.	45,36	2,62
ΠΑΣΟΚ	40,55	-3,24
ΚΚΕ	5,9	0,38
ΣΥΝ	3,26	0,06
ΛΑΟΣ	2,19	
ΔΗΚΚΙ	1,79	-0,9

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2002		
	2002	Μεταβολή από 1999
SPD - Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (Κεντροδεξιά)	40,21	7,89
PS - Σοσιαλιστικό Κόμμα	37,79	-6,21
CDS/PP - Λαϊκό Κόμμα (Δεξιά)	8,7	0,32
PCP-PEV - Κομμουνιστικό Κόμμα & Οικολόγοι	6,94	-2,08
BE - Αριστερός Συνασπισμός	2,74	0,28

ΔΑΝΙΑ
ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2001

	2001	Μεταβολή από 1998
Φιλελεύθεροι	31,3	7,3
Σοσιαλδημοκράτες	29,1	-6,8
Λαϊκό Κόμμα Δανίας	12	4,6
Συντηρητικοί	9,1	0,2
Λαϊκό Σοσιαλιστικό Κόμμα (SF)	6,4	-1,2
Ριζοσπάστες- Φιλελεύθεροι (Radikale)	5,2	1,3
Unity List	2,4	-0,3
Χριστιανικό Λαϊκό Κόμμα	2,3	
Κεντρώο Δημοκρατικό Κόμμα	1,8	-2,5
Προοδευτικό Κόμμα	0,6	-1,8



ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ